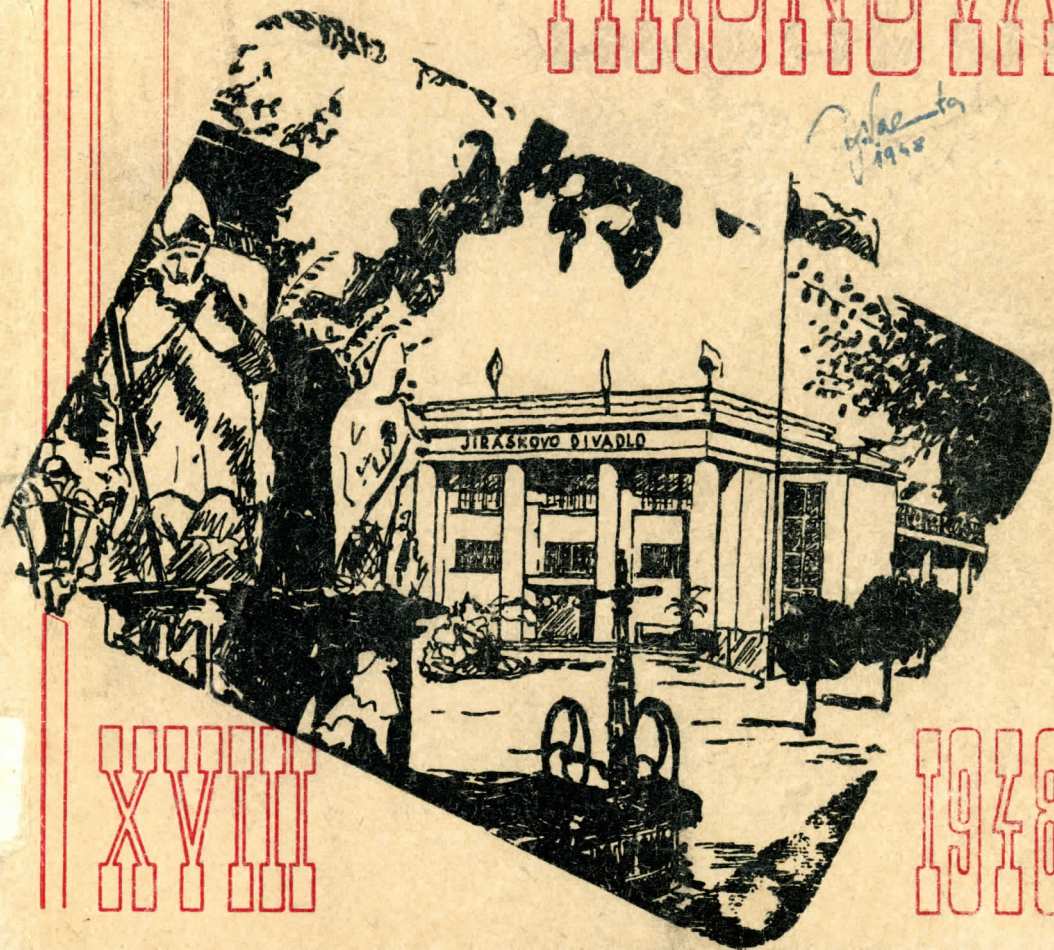

2. 1. 50.
PAMÁTNÍK ÚMDOČ

JIRÁSKOVA

HRONOVA

XVIII

1978

20

ROKŮ POCTIVÉ PRÁCE PRO DIVADLA

a získané bohaté zkušenosti vám zaručí, že vaše

J E V I Š T Ě

**BUDE K NEJVYŠŠÍ SPOKOJENOSTI NOVĚ
ZAŘÍZENO NEBO STARÉ OBNOVENO**

**Stojkové dekorace — horizonty —
opony — i celé výpravy dodá
divadelní mistr a bývalý šéf výpravy
pražských divadel**

JOSEF POKORNÝ

PRAHA II, TROJANOVA 12

TELEFON 440-83

Ročenka

XVIII. JIRÁSKOVA HRONOVA 1948

Vydala ÚMDOČ nákl. fmy El an, náborové odděl. Umění lidu Praha II., Revoluční 26. — Uspořádal Jakub Rydvan. — Vytiskl Vladislav Burda v Praze XIII. — Náklad 2000 výtisků. — Cena 20.- Kčs.

Úvodem o Mistru Jiráskovi

(Proslov, přednesený prof. Karlem Chlupáčem na Jiráskově matiné
dne 17. III. 1946.)

Chceme-li mluvit o Jiráskovi, vnucují se nám jaksi samovolně temata, vystihující jeho význam národní, jako: Jirásek, dovršitel tradic buditelských; šťastný tlumočnick českých dějin; obdivuhodný rapsod české slávy i pádu; jímavý kronikář českého národního obrození; zdroj národního zdraví a síly; dárce krásy v dobách jasu a prorok naděje a jistoty v dobách chmur.

Při těchto tematech, jež vystihují objektivní účín Jiráskova díla, zůstává často nepovšimnut vlastní Jiráskův význam tvůrčí, který spočívá v uměleckém výboji a osobitosti a ve schopnosti vysloviti dosud nevysslovitelné. K této metě dospívají na lánech tvoření jen vyvolení boží. I Jirásek byl jedním z vyvolených božích.

F. X. Šalda vyřkl větu, že velikost každého tvůrčího umělce je přímo úměrná s velikostí a pronikavostí jeho zákonitého vývoje, a další větu, že každý velký umělec vytvořil svůj svérázný vyjadřovací styl. O svéráznosti Jiráskova stylu není ani třeba výkladu; je nejsnáze postižitelná a dokonale jasná všem. Přidržíme se však věty první, týkající se Jiráskova organického vývoje, a posuďme podle ní Jiráskovo dílo:

Do literatury vstoupil Jirásek básněmi. Třebas zapadly, přece nebyly pro Jirásku bez významu: odbyl si jimi dobu hledání a krísi a jeví se nám pak v prose jako duch vyrovnaný a klidný, a co zvláště třeba zdůraznit, vždy optimisticky pozitivní.

První jeho práce prosaické, třebas nejsou z oboru, v němž je uznaným mistrem, mají pro všechno jeho další tvoření význam snad rozhodující. Jirásek v nich počal kresliti lidi svého kraje. Láska k rodnému kraji a úcta k jeho po věky ubíjenému, a přece neubitému lidu, která kategoricky přikazovala, aby se snažil vykresliti kraj a lid v plné pravdivosti a osobité svéráznosti, vedla k úsilí dosáhnouti pragmatické životní reálnosti. Zde dlužno hledati příčinu Jiráskova úsilí o dokonalé vyjádření skutečnosti, jež jest nejpodstatnějším znakem celého jeho dalšího monumentálního díla.

Od povídek venkovských, které vyšly souborně pod názvem Povídky z hor, přešel Jirásek záhy k povídkám historickým. Jakýmsi přechodem k nim jsou jeho oblíbené povídky vojenské, Ztracenci, Turečkové, Na krvavém kameni a j. Jirásek, když se rozhodl státí romanopiscem historickým, chtěl se seznámit s živlem, kterému je v historii vyhrazen úkol nejdůležitější. Proto obrátil zřetel k válce, životu vojenskému a vojákům. Kreslil typy vojáků minulých dob, a kreslil je se snahou, představití je s takovou životností a pravdivostí, jako představil v Povídkách z hor lidí svého kraje. Úkol se mu zdařil. Vykreslil děje třeba nedávných, přece jen minulých dob tak, že neporušil iluze životní pravdivosti, a předvedl vojáky minulých dob tak, že činili dojem skutečnosti.

Povzbuzen úspěchem, odhodlal se psát povídky ryze historické. Sáh pro látku do doby bělohorské a pobělohorské a napsal povídky Viktora, Zámecký hejman a Andělé boží. Výsledek tentokrát nebyl úměrný úsilí: nepodařilo se mu dosáhnouti dojmu skutečnosti a iluze životní pravdivosti.

Přemýšleje o příčinách nezdaru, vrátil se Jirásek, veden instinktem, na půdu, kde se cítil bezpečně, t. j. k době, jež byla blízká přítomnosti a o níž paměť ještě žila v lidu, a vylíčil v historickém obraze Skaláci útrapy lidu svého kraje v 2. polovině 18. století a hned nato v románě Na dvoře vévodském rozmařilost života knížecího týchž časů. Oba tyto romány i další povídky s látkou ze života maloměstského, sahající ještě blíže k přítomnosti, byla díla velmi zdařilá, i Jiráskova uspokojující, poněvadž tu byly vylíčeny zjevy historické v plné reálné a životní pravdivosti a konkrétnosti a poněvadž činily dojem přirozené skutečnosti.

Přehlédneme nyní příčiny dosavadních zdarů i nezdaru a vysvětleme, co pokládal Jirásek po povídkách ze života maloměstského, zvláště po Filosofské historii, za princip historického uměleckého tvoření realistického.

Kromě mimořádné, od nikoho u nás dosud nedosažené schopnosti přesné a jasné charakteristiky, jež jest velikou předností všech Jiráskových děl, byla příčinou zduaru u povídek vojenských bezpečná znalost lidových typů, jak ji prokázal v Povídkách z hor. Vojáci jsou vlastně jeho lidé z hor, postavení do zvláštních okolností, jež si je přizpůsobují a jimž se oni přizpůsobují sami, promítnutí do minulosti, t. j. do náplně a nálady minulé doby, tvořené jejím úsilím, snahami, zájmy, vírou a nadějemi. Stejný důvod zduaru můžeme snadno prokázat i u Skaláků — jsou to přímo jeho lidé z hor, promítnutí o sto let do minulosti — a rovněž u povídek ze života maloměstského, zde ovšem s tím rozdílem, že mu oporou byla všestranná znalost života maloměstského, jak jej poznal za dlouhého pobytu v maloměstském prostředí litomyšlském.

Nyní nám také budou patrný některé příčiny nezdaru vzpomenuť povídek z doby pobělohorské. Jsou to mimo jiné tyto příčiny: Jiráskovi odpadla opora, kterou poskytovala schopnost lidové charakteristiky; nevystihl pravý ráz a pravou náladu doby; podlehl sentimentálnímu romantismu povídkářů předchůdců. Jak tyto okolnosti překonal, vysvitne později.

Pro porozumění dalšímu Jiráskovu vývoji je důležité poznání tvůrčí metody, užití při Filosofské historii. Tvořil ji tak, že vědomě celou maloměstskou společnost, t. j. společnost, skládající se z lidí různých zájmů, starostí a názorů spojil s velkými událostmi historickými, s revolučními událostmi r. 1848. Usuzoval pak podle vždy platných zákonů psychologických, jak působily ony události na rozum, cit a vůli jeho různých osob a dal těmto osobám podle výsledků svého usuzování jednati. Tento způsob tvoření byl vlastním a skutečným

objevem a zároveň i praktickým ověřením theoretického principu historického romanopisectví, jak je měl Jirásek na mysli, t. j. principu historického romanopisectví, jež nazýváme realistickým; neboť princip historického romanopisectví realistického, jak víme z posuzování Jiráskova díla i z jeho theoretických poznámek, tkví v tom, že z postav všeobecně lidských (na př. z blíže neurčené postavy sedláka, vojáka, kněze ap.) odvozujeme podle vždy platných zákonů o duševním životě určité typy (na př. typ sedláka, sanguinika, flegmatika ap.) a posléze určité, přesně vymezené individuální osoby (na př. osobu sedláka sanguinika zbožného, uvědomělého, zámožného ap.) a pak tyto přesně vymezené osoby zasadíme do rámce historického, do rámce historické náplně a nálady, čili usuzujeme, jak na př. na osobu určitého povolání, určité povahy, určitého rozhledu, určitého názoru a určitých zájmů působí významná historická událost a k jakým činům ji logicky vede. Že je k tvoření tohoto druhu kromě dokonalého zvládnutí historických fakt třeba i velkého nadání psychologického a fantasijně obrazivého, a ovšem i velkého nadání uměleckého, komposičně stavebního i formálně výrazového, rozumí se samo sebou. Musí se psycholog nejbohatší obrazivosti, historik nejpodrobnější znalostí a umělec nejmohutnější schopností setkali v jedné osobě.

Jirásek, jsa přesvědčen o správnosti své theorie a posílen zdarem jejího praktického vyzkoušení v povídkách z nedávné minulosti, chtěl její nosnost vyzkoušeti i ve skladbách z dob dávných a napsal z nejslavnějšího období hnutí husitského romány Slavný den, dále povídky: Konec a počátek (z konce husitství a počátku českobratrství), Obětovaný (z doby braniborské) a Nevlnice (z doby methodějské). Těmto dílům nelze téměř nic vytknout, pokud běží o historické skutečnosti, nelze jim také nic vytkat, pokud běží o psychologické prohloubení, a přece to nejsou díla vynikající, ba Jiráskova do té míry neuspokojila, že některá z nich neměla býti pojata ani do sebraných spisů. Bylo mu zřejmo, že úsilí o historický román, jaký měl na mysli, poskytující ilusi životní pravdivosti a reálné skutečnosti, přes skvělé výboje, jichž dosáhl povídkami vojenskými, Skaláky a povídkami maloměstskými, ještě není skončeno, bylo mu zřejmo, že musí znovu a dále zkoumat, ověřovat, zápasit.

Příčiny tohoto druhého nezdaru objevoval Jirásek a překonával postupně. Poněvadž nemůžeme tento zajímavý tvůrčí proces sledovati krok za krokem, uvědomíme si nejprve souborně příčiny nezdaru a pak povšechně naznačíme, jak je překonával.

Příčinou nezdaru bylo opět několik okolností. První tkvěla v tom, že nezobrazoval dobu románem kolektivním, nýbrž individuálním. Tím totiž, že v románě Slavný den chtěl zobrazit dobu duševním a citovým životem a osudy jednotlivce, vnesl do románu nutně prvek subjektivní a lyrický, který nebylo možno smíletí v pevnou jednotu s prvky objektivními a historickými, takže se pak kapitoly a partie čistě subjektivní, románové střídaly s kapitolami objektivními, historickými. Jirásek z toho usoudil, že historický román, jaký mu tanul na mysli, musí býti románem kolektivním, románem, jehož dějství tvoří společná vůle, společné cílení a společný osud souhrnu lidí, zvláště také lidí drobných.

Druhou příčinou nezdaru bylo, že nevystihl dobu dějem. K evokaci vrcholného období husitského volil Jirásek v Slavném dni dobrodružný děj milostný, který nebyl s touto dobou, přísně a jednostranně směřující k poznání a hájení pravdy boží, v úplném souladu. Vždyť před ideou husitskou vše ostatní, vše osobní a zvláště také zápal milostný ustupoval a musil ustupovati do pozadí. Jirásek si uvědomil, že román, jaký mu tanul na mysli, musí mítí děj v doko-

nálém souladu s historickou náladou doby, že se musí snažit vážit děj z doby samé, krátce: že musí vystihnouti dobu dějem.

Vedle těchto dvou hlavních příčin nezdaru uvědomil si Jirásek ještě dvě věci jiné: První: že se nehodí k beletristickému zpracování, jaké měl na mysli, každá doba. Jen ta doba se hodí, která nám má co říci, která ještě nějak působí na dobu naší a vyvolává proto náš živý zájem. Druhou: že je nutno na období, které má být beletristicky zobrazeno, hledět objektivně pod zorným úhlem celého dějinného vývoje. Dobu pobělohorskou na př. není možno pravdivě beletristicky zobrazit, díváme-li se na ni jako na hrob českého života národního, kulturního, hospodářského a politického. Nutno se na ni dívat jen jako na epizodu, třeba v našich dějinách nejkatastrofálnější a nejsmutnější, přece jen epizodu, kterou jsme sice přetěžce, ale přece jen přežili a konečně i překonali.

Tyto příčiny nezdarů, postupně objevené, postupně pak Jirásek překonával. Zdar, s jakým je překonával, ukazují romány a povídky: Ráj světa, evokující dobu vídeňského kongresu a znamenající dokonalé vylíčení doby dějem, kteroužto přednost mají i další díla: Poklad z doby Josefa II., Ze zlatého věku v Čechách z doby Rudolfa II., V cizích službách z doby Vladislava Jagellonského a Zemanka a Maryla z doby Jiřího z Poděbrad.

Po těchto povídkách a románech, jež znamenají skvělé praktické vyzkoušení theoretických předpokladů, jimiž doplnil svůj správný princip historického romanopisectví, jak k němu dospěl Filozofskou historií, vrátil se Jirásek k dobám, jejichž dřívější beletristická evokace ho neuspokojila, k době pobělohorské a k době husitské.

Dobu pobělohorskou evokoval Jirásek nejprve románem Psohlavci, obrazem z prostředí selského, v jehož kresbě se cítil zcela bezpečný. Po románě Psohlavci, který náleží k nejkrásnějším a který pro svou vřelost a časovost boje Chodů za svobodu náležel vždy i k nejoblíbenějším dílům naší literatury, vnořil se Jirásek přímo v dobu pobělohorskou a podal její všestranný obraz v románě Skály, jímž bylo jeho úsilí o historický román, poskytující dokonalou iluzi reálné životní pravdivosti, dovršeno. Jirásek tu spojil v celek vše, co vytvářelo náladu tehdejší doby: rušení práv politických, protireformaci, germanizaci, konfiskaci půdy, nucenou emigraci, finanční úpadek a bídu lidu, zahrnul tu v mistrně volené ději všechny vrstvy od panstva až k sedlákům a spjal všechny poutem společného utrpení. Vylíčil tyto nešťastníky s nesmírnou vřelostí — nad celým románem vane nádech smutku a z každého slova vyšlehuje hluboký národní cit — a přece nevybočil nikde v povrchní sentimentálnost, nikde neidealizuje, nezakrývá vad a nedeklamuje. Jirásek by náležel k největším historickým romanopiscům, i kdyby se jeho dílo románem Skály končilo. Ve skutečnosti však byly Skály jen úvodem k jeho dílům největším, nejdokonalějším a nejkrásnějším.

Ihned po románě Skály, jímž tak skvěle překonal nezdar evokace doby pobělohorské, přikročil Jirásek k odčinění nezdaru, s nímž se byl setkal při snaze evokovatí dobu husitskou. Poněvadž mu nyní úloha sama byla již snadná, spojil úkol zobraziti dobu husitskou s úkolem novým, formálním a kompozičním. Jsa přesvědčen, že velká doba žádá, aby byla vylíčena velkým dílem, což jest jen domyšlením požadavku vylíčení doby dějem, rozhodl se zobraziti dobu husitskou skladbou monumentální stavby, skladbou, jejíž částí by tvořily tři velké oddíly, z nichž každý by se skládal ze tří románů. Svůj plán uskutečnil trilogiemi Mezi proudy, líčícími vznik husitství, Proti všem, líčícími

vrchol husitství, a Bratrstvem, líčícím úpadek pravého husitství. Z těchto trilogií, jež tvoří nejdokonalější a nejmonumentálnější románovou kompozici naší literatury, je formálně nejdokonalější trilogie třetí, Bratrstvo, neboť každý díl této trilogie má svou jasnou románovou stavbu a přece tvoří s díly ostatními dokonalou jednotu. Směle tu můžeme říci, že není dokonalější historické románové trilogie nejen v naší, ale ani v světové literatuře.

Nuže, tato monumentální skladba tří husitských trilogií je odčiněním nezdaru evokace doby husitské. Z přehledu je patrné, že je Jirásek skutečným tvůrcem, že nešel pohodlnou cestou údolím, nýbrž že stoupal neznámou a stírnou cestou k vysokým cílům. Zápasil — čím neokázaleji, tím vytrvaleji. Hledal a zápasil, zápasil a překonával, překonával a vítězil! Zápasil a vítězil — jako zápasili a vítězili jeho reci — jako zápasil a vítězil jeho národ. Stanul na vrcholu, jenž znamená nejdokonalější dosud uskutečnění historického románu.

Pak ještě doplnil díla, evokující dobu husitskou, románem Husitský král, jenž jest jeho románem posledním, a díla, evokující dobu pobělohorskou, krásným a svým účinkem pozeňnaným románem Temno, darovaným národu našemu v nejtěžších dobách, aby mu byl světlem v temnotách. Byl mu světlem v temnotách první i v hrůzných temnotách druhé světové války.

Kromě románů husitských a pobělohorských napsal Jirásek ještě dvě rozsáhlá díla, věnovaná českému národnímu jaru, českému národnímu obrození. Prvním jest pětídílná kronika F. L. Věk, líčící český obrodný národní proces v kruzích hlavně vzdělanců, druhým pak čtyřdílná kronika U nás, líčící český obrodný národní proces na venkově.

T Š :

„Nemlčení“ nad Jiráskem v MEVRO

(viz Mlčení nad Jiráskem ve Varu č. 1, 5 a v KP č. 31)

Vypravuji vám zde obsah rozhlasového poslechu jednoho odpoledne v červnu tohoto roku. Tehdy provedl náš rozhlas v MEVRO za účasti četných posluchačů známou div. hru Jiráskovu, Magdalenu Rettigovou. Na zvláštní pozvání rozhlasu byli přítomni také mladí spisovatelé.

Po skončené hře oznámil hlasatel jako pokračování programu debatu posluchačů o slyšené hře, ale i o ostatní Jiráskově tvorbě. Naznačil, že by bylo jistě zajímavé, aby přítomní sami se vyjádřili, proč hra, ač herci vlastně nehráli v běžném slova smyslu, nýbrž rozsazení kolem mikrofonu

role svoje četli čili, že posluchači vnímali hru pouze sluchem a ne okem, proč přesto toto »divadlo« přijali s upřímným zájmem, potvrzeným bouřlivým potleskem. A hlasatel dále rozváděl téma a vyzval přítomné, aby se rozhovořili i o příčinách obliby Jiráskových knih, obliby, která v nejslabnější míře trvá v národě po více než 50 let.

Debata stala se značně průkaznou tím, že svoje posudky, úsudky, domněnky říkali příslušníci nejrůznějších vrstev sociálních a co víc, že zasáhli do diskuse i přítomní spisovatelé. Jejich mínění o oblibě Jiráskova bylo zejména »zajímavé«.

Jestliže bychom měli odpovědět na otázku, jak tvořil Jirásek tato díla, jež náležejí k dílům, národu našemu nejdražším a nejmilejším a nejvíce síly a útěchy mu dodávajícím, řekli bychom:

1. Všechnu látku v celkové koncepci i v detailech sám pilnou hledatelskou prací shromáždil přímo tak, jako by chtěl psáti dílo přísně vědecké, ne umělecké. Jsou to nejen díla románová, ale zároveň první vědecká díla o celém procesu národního obrození, psaná velkým básníkem.

2. Tato dvě utěšená díla byla pracemi jeho srdce! Proto jejich děj souvisí tak úzce s jeho rodným krajem, proto také odvrhl všechna pouta kompoziční, což jasně naznačuje označení »kroniky«. Nejsou to romány pevné románové stavby, ač na př. exposice kroniky F. L. Věk je nejdokonalejší románová exposice české literatury, jsou to s láskou a potěšením, s citovou vroucností a něhou a s dojemnou pietou, jíž je každá drobnost drahá, napsané kroniky — nejkrásnější a zároveň i nejdostupnější a nejpravdivější kroniky naší literatury. Chceš poznat českého člověka těch dob? Tu je jeho skutečná duše! Nad oběma září hluboká vděčnost příslušníka generace, která mohla přehlédnouti již v plném rozsahu nadšenou a obětavou práci všech generací buditelských, a nad oběma zpívá radostné sebevědomí této vpravdě slavné generace, že může oněm tichým apoštolům českého jazyka, jen věřícím, že »nezemřela, ale spí«, s bezpečnou jistotou říci: »Ano — nezemřela! — žije!! a bude žít, děj se co dějí!!«

Vážené shromáždění! Přehlédlí jsme pod jedním zorným úhlem veliké dílo. Pod kolika zornými úhly bylo by je nutno přehlédnouti, kdybychom chtěli plně vystihnout jeho význam umělecký! A pod kolika zornými úhly bylo by je nutno přehlédnouti, kdybychom chtěli plně vystihnouti jeho význam

Poznámky k »Magdaleně Rettigové« nenabýly značnějšího rozsahu. Skoro všem líbila se vlastenecká tendence doby probuzenecké, srozumitelnost děje, interpretace (národní umělci Nasková a Vydra st.). Ale i námítky byly. Jeden z přítomných, asi student, srovnal způsob života Magdaleny Rettigové s životem Boženy Němcové. Nazval hru buržoasní. Druhému byla málo demokratická(?). Celkem bylo posluchačstvo velmi spokojeno a nikterak jim nevidělo, že hru jen slyšelo, ale nevidělo.

Zajímavější se sfála rozprava o oblíbenosti Jiráskových spisů: »Proč čtete Jiráska, co vás zajímá v jeho spisech, co vám jeho knihy dávají?«

Lidé se hlásili, přistupovali k mikrofonu a vypravovali. Pokusím se přibližně reprodukovat obsah odpovědí a znovu připomínám, že podle styli-

sace plynulosti řeči, volby přílehlavých výrazů mohu tvrdit (sám jsem přítomen nebyl, poslouchal jsem recitaci u svého přijímacího aparátu), že ženy i muži náleželi do různých společenských vrstev s různým vzděláním.

Tak jeden muž řekl, že čte Jiráska, je-li roztrpčen stykem s lidmi zlými, špatnými, že nalézá ve světě Jiráskových postav znova poztrácenou víru. Druhý v době okupace hledal v jeho knihách sílu a víru a sebevědomí z obrazů slavné české minulosti.

Jedna žena v »U nás« četla znova a znova milou a krásnou rodnou řeč, kterou své knihy Jirásek uměl psát. Jiní četli pro milé a vroucí potěšení. Žena ze zahraničí seznamovala se v historickém románě Jiráskově se svým příštím národem. Byla uchváce- na vzrušující dramatikou, skvělými charaktery. A jiní a jiní čerpali v Ji-

ráskovi posilu v těžkých a zlých dobách, viděli v něm štít, o nějž možno se opřít. A také opačná mínění jsem slyšel. Student sice čelil Jirásku, ale není spokojen: líčená historie je mu příliš rozvláčná, málo problematičná. Jinému mluvčímu vadí dikce a pod.

Těšilo a bude těšit smutné!
Sítilo a bude sílit slabé!
Mluvilo za němé!

Ferdinand Strejček:

Z literárních počátků Aloise Jiráska

Seznámil jsem se s Jiráskovými nejstaršími knihami a spisy již jako student jindřichohradeckého gymnasia a zájem našeho jihočeského města byl posílen hlavně prvními dvěma díly F. L. Věka (z roku 1888 a 1892), o nichž hned po vydání druhého dílu velmi pochvalně a nadšeně referoval profesor Kaňka v Literární jednotě. Proto mě r. 1898 velmi překvapil a zarazil odsudek nově příslého kolegy na fakultu filosofickou Arnošta Nováka, který nám (bylo nás tehdy několik v pracovně germánského semináře) líčil po tehdejší svém způsobu Jiráska jako docela »mělkého« povídkáře a romanopisce, nebudícího

ráskovi posilu v těžkých a zlých dobách, viděli v něm štít, o nějž možno se opřít. A také opačná mínění jsem slyšel. Student sice čelil Jirásku, ale není spokojen: líčená historie je mu příliš rozvláčná, málo problematičná. Jinému mluvčímu vadí dikce a pod.

Na nepatrné vyjímky všichni účastníci diskuse Jiráskovu tvorbu znali, četli, milovali.

Na tom konečně není nic pozoruhodného a jsou to věci venkoncem známé. Až čtenář tohoto povídání dospěje sem, řekne si asi, proč že to vlastně píše? Na jeho místě řekl bych to také, jenže já neudělal ještě tečku: Poina teprve přijde. Dříve ještě: v MEVRO mají vtipné zařízení; pravděpodobně je tam častěji uplatňován výtečný nápad takové živé spolupráce posluchačstva s rozhlaselem a aby se mohli zúčastnit i nepřítomní — do-

ma poslouchající — stačí znát telefonní číslo, zavolat, říci svoje poznámky, tyto jsou ihned sděleny přítomným a tak debata jistě získává na dramatickosti a pestrosti. Bohužel poslouchal jsem z počátku dost ledabyly a když promluvili spisovatelé, bylo pozdě shánět telefonní číslo a zde je jádro pudla: límto článkem se zapojují do debaty i já, ovšem po debatě. Pokračujeme: režisér si povšiml, že přítomní spisovatelé zatím nijak nezasahují a tak dořaz adresoval přímo. Mladý autor, jména jsem nezaslechl, se rozhovořil: zájmu o Jiráska vlastně nechápe; řekl, že Jirásek je zastaralý, době nehoví. Jeho význam tkvěl prý v minulosti v románě historickém, ale historický román se píše dnes docela jinak. Neopomenul se ovšem zmínit o kritice Šaldově.

nejmenších nadějí, že by se prý naše česká literatura mohla povznést nad prostřednost a proniknout mezi ostatní národy Evropy jako na př. polský Sienkiewicz. Rozpředla se tenkrát o Jiráskovi živá debata mezi příššími bohemisty, z nichž většině imponovali jen moderní básníci, seskupení tehdy kolem Machara, Arnošta Procházky, Karáska, ostatní vše prohlašováno za »chamradinu« podle třetího dílu populárních tehdy Šimáčkových Zápisů Martina Havla. Arnošt, později Arne Novák netajil se se svým názorem na dílo Jiráskovo ani na veřejnosti a vyvolal jednostranným názorem odezvu v Jiráskových Pamětech, kde se slavný romanopisec vyrovnává s neoprávněným kritikem velmi úspěšně. Ovšem nakonec změnil Arne Novák prvotní názor úplně, takže jeho poslední vydání Přehledných dějin literatury české vyznívá již v samou chválu díla Jiráskova, ba možno říci v pravý obdiv. Nebyl tedy nadarmo Arne Novák pojmenován nakonec významným titulem »Strážce tradice«.

Zůstal jsem čitelem veškeré činnosti Jiráskovy i navzdor pochybnostem Arne Nováka, jemuž jsem odpověď nikdy nezůstal dlužen, a stýkal jsem se při svých studiích české literatury se jménem Aloise Jiráska v starých časopisech z doby, kdy se jeho nesporný talent vybíjel ještě v básních.

Na moji otázku, proč se náš velký romanopisec a dramatik vzdal brzy básnění, podal mi Jirásek informace zvláštním dopisem, z něhož vyjímám části nejpodstatnější:

»Mé první básně otiskl Světozor, do Lumíra za Nerudy jsem si netroufal s básněmi. Ale prosu jsem zaslal a Neruda to uveřejnil («Prutovský« a ještě nějakou drobností, jejíhož názvu již nevím). Měly-li básně Hálkovy nějaký vliv na mé veršování, nemohu určitě říci, neboť nemám už dobře v paměti, co jsem veršem napsal. A také to, myslím, nestojí za úvahou. Ptáte se, proč jsem přestal

A teď trochu ad hoc Šaldy. Dříve si ocitují trochu Zdeňka Nejedlého (viz Var, čís. 5, str. 149): »— Také tento Šaldův soud vyjadřuje nepochopení Jiráskova díla a jeho odkazu. Právě Jirásek patří mezi ty velké spisovatele, jejichž dílo přesahuje hranice své doby a otvírá brány dalšímu vývoji —«. Tato slova řekl vědec a umělec, který naši dobu spolu tvoří. A nyní ať si čtenář tento hlas srovná s hlasem mládí, nařikajícím nad Jiráskovou »nedobovostí«.

A dále: mám přítele, který náleží do širší rodiny Aloise Jiráska a ten mi kdysi ke kritice Šaldově pověděl zajímavý detail: Vypravoval mi, jak v rozmluvě s Mistrům tento trpce nesl odmítavou kritiku Šaldovu a jak nemohl pochopit, že týž Šalda mu napsal před odsuzující kritikou dopis, plný úcty, oddanosti a uznání jeho

díla. Ejhle poctivost a vážnost Šaldových soudů!

Další spisovatel souhlasil s druhem a dodal, že oblíbenost Jiráska vězí v duševní lenosti čtenářově. Čtenáři Jiráskovi čtou z dlouhé chvíle. Má osobní zkušenosti: ve venkovské knihovně zjistil, že knih není na vybranou, ale Jirásek je tam celý. A lidé prý stále a stále si půjčují Jiráska a když dočtou, začnou znovu. Vysvětluje si to tím, že ti čtenáři čtou mechanicky, aby čas ubili. Jinak si to vysvětlit nedovedl. Aby získal pevnější postoj, opět se rovněž o Šaldu a přidal kritiku Arne Novákovu (vzpomeň čtenáři Novákovy kritiky Vrchlického a dnešní úspěch nového vydání Vrchlického). Krátce řečeno, mínění spisovatelů budiho dojem, že Jiráskovi čtenáři jsou veskrz jacísi prosfáčci du-

verše psát. Potuchla asi vnitřní nutnost vyslovovat se veršem a vrchu nabyta náklonnost vypravovat, líčit prosou. Co píšete o listárně Lumíru z r. 1874 (Al. J. — Poklad atd.) netýká se asi mne. Nepamatuji se, že bych byl napsal báseň Poklad. P o v í d k u Poklad, uveřejněnou ve Světozoru, napsal jsem o kolik let později v Litomyšli.«

Brzy poté, co list tento psán, dostal jsem se náhodou k soupisu prací Jiráskových, vzniklému dne 12. února 1885, tedy z doby, kdy bylo ještě možno původci všeho přehlédnout celou dosavadní literární žeň. Roku 1911 zemřel totiž básník Emanuel Miřiovský a vdova po něm, rozená Klaubaufová z Jindřichova Hradce, mého to rodiště, pozvala mě, abych ve volných chvílích uspořádal všechny pozůstalé rukopisy po vynikajícím choti jejím. Přání vážené krajaneky jsem ochotně vyhověl a tak se mi dostal do rukou dopis Aloise Jiráska z dotčené doby (datovaný v Litomyšli 12. února 1885), k němuž byla připojena úplná bibliografie spisů Jiráskových, dnes ovšem již dokonale známá z podrobného knihopisu Františka Páty ve sborníku studií a vzpomínek »Alois Jirásek« z roku 1921, kdy dovršil všeobecně již uznávaný a zbožňovaný Mistr 70. rok zasluzného života.

Také tento dopis podává několik závažných podrobností a může leccos objasnit z Jiráskových začátků. Zní: »Veletěný příteli! Tuto Vám zasílám žádanou fotografii a seznam svých prací. Učinil jsem jej dle přání Vašeho dle časopisů. Je sestaven dosti zevrubně a obsahuje i menší práce, ač ne všechny a také ne feuilletony, jež jsou obsahu nejvíce kulturně-historického. Nebude mi, doufám, za neskromnost vykládáno, podotknu-li na tomto místě, čině to vůbec poprvé, že Z t r a c e n í (ve sbírce Z bouřlivých dob a původně ve Světozoru r. 1875, ne-li 1874 tam jako »Vina a smír«), M a r k y t á n k a (v Lu-

ševní, neschopní chápat složitost moderní literatury.

Toto spisovatelské poznání mi jaksi nesouhlasí se zkušeností poněkud jinou: lidé, jistě kulturní, jako univerzitní profesor, výtvarník, lékař, herec často se přiznávali, že znovu a znovu si přečtou úsek Bratrstva, U nás, Proti všem, Věka a jiné a jiné zamilované kapitoly z Jiráskových knih —, že by také z duševní lenosti?

Z řad obecněstva ozvaly se odporující hlasy, ale i ojedinelý souhlas. Spisovatelé pokračovali: Opustili Jiráska, mluvili o podstatě moderní literatury, o nutnosti odrazu dnešní doby v spisovatelově práci a považující za užitečné sami se poučit, kladli otázky oni.

»Tak nám, prosím vás, řekněte vy, jak si představujete naši práci, co

chcete, abychom psali, o čem, jak, co by vás zajímalo?«

Přihlásila se žena. Úvodem řekla, že nemá valného vzdělání školního, ale tolik že rozumí a dovede říci, že dotaz spisovatelů je poněkud divný. Jirásek se jistě nikoho neptal, jak a o čem má psát. Psal prostě, jak cítil a musil. Domnívá se, že žádný umělec ani nemůže klást podobnou otázku.

Nastoupil k mikrofonu starší muž (podle hlasu!) a řekl, že každá doba, šťastná i nešťastná rodí umělce a ti tvoří tak, jak musí. Tvoří-li jen a jen časově, čas to již jistě zařídí, aby dílo neleželo zbytečně dlouho.

Poslední mluvčí řekl, že se domnívá, že velké dílo umělecké ani nemůže stárnouti, že geniova mluva, ať literární, hudební nebo výtvarná dovede v každé době nalézt svůj mi-

míru), Turečkové (ve Světozoru), Na krvavém kameni (v Osvětě) a jiné jsou novely vojenské tak dobře jako jiné jiných, které o léta později vyšly a za prvního toho druhu u nás byly počítány. Nekladu to za žádnou zásluhu, jako bych něco nového vykonal. Je to jen prosté konstatování a nežádám nikterak, aby se snad o tom stala zmínka.»

K soupisu prací připojuje autor také ještě dodatek: »Většina z uvedených prací vyšla po druhé o sobě nebo souborně jako vesnické povídky pod názvem »Povídky z hor« u Mourka, drobné historické obrázky a vojenské novely v Laciné knihovně (Z bouřlivých dob, dva svazky) nebo v Salonní bibliotéce a Kabinetní. Všechny svazků 17.«

Nejstarší dramatická práce Jiráskova vznikla teprve roku 1890. Je to »Vojnarka«, jedna z jeho nejlepších, třebaže prvotina.

krofon a zde snad že nalézáme řešení oblíbenosti Jiráskova díla.

A můj dovětek: opět si pomáhám kamarádem z Jiráskovy rodiny; dostalo se mu vzácné příležitosti prodlít několik chvil v Mistrůvě společnosti v době, kdy Jeho dnů bylo již namálo —. Mistr zavzpomínal na dny staré, jak se těžko žilo, starostí co bylo o rodinu, hmotných nesnází, o zápasech o pochopení — a o své práci: nebylo často nutného klidu, času, bylo mnohdy nutno psát se spěchem, který — domníval se — neprospěl práci. A zapochyboval o leckterém svém díle: »Snad jsem neměl tolik psát,« řekl.

Můj přítel pokoušel se vyvrátit Mistrůvu skepsi: »Myslím, že neprávem soudíte některá svá díla negativně.

Umělec sotva může objektivně soudit své dílo s konečnou platností. Teprve čas, budoucnost, soudce nejspravedlivější tiskne dílu signum nesmrtelnosti a český čtenář vašich knížek bude mít poslední slovo.« Mistr zapochyboval: »Kdož pak mne bude číst, až odtud odejdu. Jsem ještě živ a již mě kritika zle soudí a což až nebudu —.« A tu můj přítel opakoval Jiráskovi kdysi slyšená slova v kruhu literárních historiků, slova, která pregnantně vyjadřují, čím Jirásek je svému lidu. Bylo tehdy řečeno: Jiráskovo dílo je národu chlebem. Chlebem, obyčejným chlebem, ale bez kterého by se v dobách zlých těžko žilo!

A límito na podiv stručným úsudkem končím i já »Nemlčení nad Jiráskem«.

Mistr Jirásek píše svým dětem

V Hronově 9. ledna 1918.

Milé děti!

Lístek můj, který jsem psal v Týnisti a ve vlaku, vás, doufám, dobře došel. Ještě jsme v Graby pohodlně a v Týnisti rovněž a přišli jsme do Hronova ne s velkým zpožděním. Ale bylo již hodně útro. Krajina vesela ve sněhu vypašala jako zmlouvaná; zvláště nás přelstily tráva a okolo našich domů. Na nádraží stály samé, které nás zavězly na knihovnu za pivovár. Cesta u Chalupě byla zakašená a neobjedná. A tak jsme s maminkou, veš jsem jí, dobravil se místem hlubokým mechem až u vrátnice. Odtud bylo uměteno. Požka nás stála s večer. Maminka dobře dojala, ale

cesta ji přece namohl. Dornel se
vymrzl. Bojka topila celý den,
ale nebylo žádného větro ani v kuchyni.
Tam to ještě bylo. Káns nebylo
maminec dobře. Za žaludek se zase
ozval i vrce. Šel jsem pro lékařá
hned proto a v tom jsem postkal p. učitele. Šel
k nám. A řekl u nás chvíl. a
pak se ochotně nabídl, že p. J.
Jarkovi řekne. A pan doktor
přšel za nestouho. Zvážněl,
naučil ležet a hlíd, předepsal
p. léky. Požádal jsem ho, aby
potvrdil vážné onemocnění
že bych rád oznámil to oznámil

Učinil tak a ochotně a zpráva se uvede
potvrzena sta x hned dopoledne. Obavy
nemějte, p. J. řekl, že při návštěvě
při a opatrně nemu se vyhledí. Naučil
blavni mléka a mléčnou stavn. Mírna
i tu hned do žilky k p. Hanašové a přinesla
džbán mléka. Teď leží ^(maminka) v mém přezemním
pokojí vedle kuchyně a dříme. Kojení
pokoj vyšetřime, do večera bude v něm pětice.
Fizické s vodou. Studna zamrzla, mína
mčila ji rozehřívá. Zatem pijeme jidlo,
ale jen dvě lžičky jíme dostali. Je tu
jinak krásné. Zahrada, palouk, les nad ním
a včelí kolon plus sněhu, křepytivo
vílo s modrými stíny. Slunce ráti,
ale ani p. d. ka nitade. Důlesa není
cesty, jen he žárkám a tam jsme viděli

Básnické pokusy Aloisa Jiráska

Alois Jirásek si zaznamenal do svých Pamětí (Z mých pamětí I. 334), že začal veršovat v septimě, nebo snad o něco dříve, že své básně z počátku tajil a později že se odvážil je posílat do redakce »Světózora«. Nejdříve neměl úspěchu; teprve v létě 1871, nedlouho před svou maturitou, spatřil ve »Světózoru« svou prvou tištěnou báseň. Byla to »Žena podloudníková«, která tam vyšla 12. června řečeného roku. Bylo to prý pro něho radostným překvapením, protože se už domníval, že báseň ta zapadla do redakčního koše tak jako předešlé. Je těch tištěných básní celkem 53 a podílejí se o ně vedle Světózoru (18) také Hradečan (6), Český jih (11), Svoboda [2], Obrazy života [5], almanach Ruch (4), Lumír (6) a almanach Souzvuk (1); jedna z nich byla přetištěna také v albu Sovanských listů s odchylným názvem a malou změnou textovou. Zaujímají vesměs léta 1871—1876, kdy bylo Jiráskovi 20—25 let; autor sám jich nesebral a knižně nevydal; stalo se tak teprve r. 1930 péčí Miloslava Hýska a nákladem J. Otty; pěkně vypravený svazček, opatřený reprodukcí Jiráskovy abiturientské fotografie, vydal i s poznámkami na 90 stránkách. Zachovaly-li se snad v redakčním archivu »Světózora« nebo opisem mezi tehdejšími autorovými známými některé z oněch netištěných prvních pokusů, které septimán a oktáván Jirásek redakci posílal, není mně známo.

Z vykladačů Jiráskových nezaujal k jeho básním celkem stanoviska Zdeněk Neježil (Alois Jirásek 1921) a jen z poznámky v jeho studii »Alois Jirásek a jeho Litomyšl« 1911, že Jirásek »začal nejprve veršovati básně, avšak velmi záhy našel i zde pravou svou cestu a stal se povídkářem a romanopiscem, při čemž jeho zvláštní nadání mohlo se nejlépe uplatnit«, cítíme zřetelně kritické odsunutí té části Jiráskovy tvorby, která i v soupisu prací, připojeném k prvému dílu, je uváděna jen menší polovinou — jistě ve shodě s básníkem, který podle svědectví Fričova odbýval ji položertovným, poloshovivavým úsměvem. Jan Voborník pak ve studii »Alois Jirásek. Jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla« 1901, vydané u Ottů v úpravě Jiráskových Sebraných spisů, k veršované poesii Jiráskově nehodlá vůbec přihlížet a vidí v ní jen »vítaný důkaz a doklad, že Jirásek básníkem jest, když třeba, i veršů schopným«.

Podrobněji se zabýval Jiráskovými básněmi prof. Dr Jan Frič v knize »Život a dílo Aloisa Jiráska« 1921, psané k 70. výročí narození spisovatelových. Z více než 300 stránek nevěnoval jim víc než dvě, vypočetl hlavní z nich, charakterisoval je především se zřetelem k jejich literárnímu rodokmenu a zdůraznil jednak jejich spojitost s básníkovým domovem, jednak jejich předjímání pozdějšího historického romanopisectví, jež se stalo hlavním Jiráskovým literárním cílem a úkolem.

Ani rozsáhlý akademický nekrolog Jiráskův z pera J. Boreckého (Alois Jirásek 1932, str. 666) nevěnoval jeho básnickým počátkům víc než dvě stránky a spokojil se stručnou charakteristikou jejich rázu, k níž přidal charakteristiku Jiráskova zájmu o básnictví v době pozdější, kdy už proslulý romanopisec k němu sahal, aby jím výrazně uváděl svá díla nebo jednotlivé jejich kapitoly a aby citáty z básnických prací podporoval dokumentárností nebo barvitostí svého vlastního líčení.

jeť volaky (kežko' sans'), což jsem
niz léta neviděl. Když mad pan Janek
se u vás zastavil, ab nepominu navrhuit
p. prof. Merim, nemel li by se navit
cestou u Vy, či by se vsacel.
Jak se vám hosposari? Když byste něco
pokrebovali, pište. O maminku
studu nemějte. Advi vyimim, že máj
něschuraveta. Goydauyeme Vni, bati, ten,
Jehunkov, Prigrov, Peniku, extra.
jak napenkovi rikaji. Když nelze tich
Marocki, odpisimul by si slovek tady v tom
biden. Noviny budu mit jedny a ty budu
jesti pozve dvedzet. A mad ani nadojden,
mad je Kimr, jeny navi, je pan prijel,
budu posilat spickly de Fraby. A ta neni
je postate zas, abych alesponi neco vezel
vse veje. Pradte glavny! Maminka
Vni goydauyeme a lita. Vni oec.

7 Maminka v tomto nerubleni, nutni,
aby jel pismu, je by se mohle stavit u dny
aby se vsacel.

Nejpodrobněji ovšem — jak je přirozeno — se zabýval Jiráskovými básněmi jejich vydavatel v kritických poznámkách, připojených k jejich knižní publikaci, a vše, co bylo o nich řečeno, shrnul Arne Novák do zkratkové sedmířádkové charakteristiky ve svých »Přehledných dějinách literatury české« (4. vyd. 1936—1939), snaže se vytknout hlavní rysy jejich povahy.

Jistě má pravdu Mil. Hýsek, domnívá-li se, že není správné tyto básně při hodnocení Jiráskova díla prostě odsunovat stranou jako mladické literární pokusy; má pravdu i v tom, že jsou to zárodky příštího literárního díla, že je v nich »napověděno skoro všechno, co záleželo a záhy vyzrálo v dlouhé řadě jeho povídek, románů a dramát, a to nejen tvarově, nýbrž i myšlenkově«.

Nejméně svérázné jsou z nich ty, které lze charakterizovat jako pokusy o milostnou lyriku. Je to sedmidílný cyklus »Písň« 1872, otištěný jednak ve Světozoru (2 básně), jednak v Českém jihu (5 básní), třídílný cyklus »Milé« 1872, tištěný v Českém jihu, báseň »Milostná« 1872 z Vávrova »Hradečana« a báseň »Buď se mnou vždy« 1872 z téhož časopisu. Jako dozvuk k nim se řadí básně »V zátíší« 1875 a »Po plesu« 1876, obě ze Světozoru. Opírají se o dvě zmínky v Jiráskově knize »Z mých pamětí« (I. 344 a II. 46), domnívá se Hýsek v nich spatřovat ohlas milostného vzplanutí Jiráskova k dceři pražského hudebního skladatele, registrátora arcibiskupské konsistoře a ředitele kůru ve dvorní kapli královského hradu pražského, hronovského rodáka Jana Knahla (1823—1901); »sličná Pražka«, jak ji Jirásek nazývá, sama žačka pěvecké školy Pivodovy, jezdila do Hronova s matkou, sestrou a malými bratřími na prázdniny k dědečkovi Knahlovi a účastnila se patrně ochotnických divadelních představení a studentského života. Na Jirásku její půvab nepochybně zapůsobil, protože přiznává, že chodíval rád ke Knahlovým »a ne již s klidným srdcem« a že se tam začínal nový román. Ze tento román nedospěl ke šťastnému konci, dozvídáme se nejen ze zmínky v 2. díle Pamětí (»Hořce se tenkrát skončila poslední kapitola mého románu«), nýbrž i z obou uvedených básní z r. 1875 a 1876. Zařím co z prvních milostných veršů r. 1872 vane šťastná pohoda poesie Vítězslava Háška, kterého Jiráskovo studentské mládí z živých básníků nejvíce milovalo (Z mých pamětí I. 334) a tak si jej oblíbilo, že sledovalo nejen skladebnou techniku jeho básní, nýbrž i jejich slovní bohatství a typickou náladovost poesie přírodní a cudně milostné (této citově rezervovanosti erotické zůstal již Jirásek věren v celé své tvorbě), promlouvá z básně »V zátíší« resignace a uklidnění domácím prostředím (»Mám přítelky a chatu rodnou, milenou, / mám otčů zemi — bohat jsem. / Již růže nežel, pouští nejdeš sežženou, / máš čistý pramen tiché pro radost!«), vzpomínkami na domov (»zřím upomínek ozářenou zahrádku«) a zálibami téměř staromládeneckými (»Sem se stěny, ty lulko milá s jelenem, / ať hlavičku ti rozehřeji ladnou!«). Snad je v tom trochu vědomé a chtěně autostylisace, od níž básník očekává lék pro zneklidněné nitro. Nevíme, zda se léčení zcela podařilo. Básníku, který věřil, »že láska věčna« a že »čas ji nepochová«, se za rok opětovně vracel vzpomínky na milostný zážitek; i když hledá zapomnění a zábavu v tanci, jsa v duši již »chlazen a tich«, zřít opětovně obraz drahé dívky, třeba její obraz již dávno odstranil se svého stolu. Uklidnění mu přináší tentokrát — a zdá se, že na trvalo — vzpomínka na matku, na její tichý život a na její lásku.

Poesie domova zazněla v jeho básnických pokusech ještě vícekrát; typický je pro ni jeho čtyřdílný cyklus »Domov« 1875 ze Světozora a báseň »Cestou« 1874 z téhož časopisu. I básni »Cestou«, napojené vzpomínkami,

později zachycenými v Pamětech (I. 36 a d.), zdá se, stál kmotrem Hálek, ne už ovšem Hálek »Večerních písní«, nýbrž spíše Hálek »Pohádek z naší vesnice«; a vedle něho je to Jiráskův zamilovaný Erben s tajemným světem přízraků a nočních lesních vidění, který ovšem tehdy nebyl ještě světem tak zcela literárním. V Pamětech (I. 46—47) dovidáme se mnoho o rozšířené tehdy ještě víře ve strašidla, která našla odezvu i v básnickém cyklu »Domov«, zejména v jeho třetí části. Scéna vesnické taneční muziky ze závěru básně »Cestou« je hodně hálkovská, vyvolává venkovské typy obecné i konkrétní, přímo jménem uváděné. Uvedené místo Pamětí je k ní jakoby pozdním komentářem, jehož hlavním pramenem je vypravování starého Krále, zcela ponořeného do pohádkových nočních vidin a věřícího v existenci hastrmanů, divých žen a jistě i bezhlavých koní, kteří zase plašili srbečského učitele Zelinku. Tyto vzpomínky, prosaicky zachycené teprve o nějakých 35 let později, zpracoval Jirásek ve svých mladických básnických pokusech nesrovnatelně poetičtěji a jímavěji, vytvořiv tak protějšek k oné neopakovatelné a netlumocitelné poetické atmosféře »Lucerny«, rovněž o 30 let starší, která je hlavní její básnickou ozdobou.

Od těchto básní, náladově a kompozičně složitějších než dřívější, rozbíhá se cesta trojím směrem nebo z trojího východiště do nich ústí.

Je tu malá skupinka básní, tvořených v duchu jiného Jiráskova zamilovaného autora, Fr. L. Čelakovského: dvě básně se společným názvem »Ze vsí« 1872 z Vávrova Hradečana, báseň »Jako to kvítí« 1873 z Obrazů života a drobná báseň »Na podzim« 1875 ze Světozoru. Jsou to drobné útvary, jichž není daleka touha stát se popěvkem v ústech lidu, mají svěží daktylsko-trochejský rytmus a zvučný rým. K nim bychom snad mohli přiřadit báseň »V noci« 1873 (Obrazy života, později přetištěna pod názvem »Sen« v 7. čísle Alba Slovanských listů), která nasadila již tón pozdějších Nerudových básní, humorně anthropomorfní přírodu.

Malá je také skupinka básní, hlásících se k lyrice přírodní, popisné a náladové: dvě básně s názvem »Na jaře« 1873 (z almanachu Ruch) a báseň »K horám!« 1875 (z Lumíra). U prvních dvou básní můžeme rovněž nalézt inspiraci z ohlasů Čelakovského, nechceme-li se obrátit přímo k prvotnímu prameni a vidět v nich ohlas lidové poesie, právě takový, jaký později zazníval z málo mladších básní J. V. Sládky. Složitější je nepochybně zrod básně »K horám!«, z níž zaznívá ohlas české poesie vlastenecké z první poloviny XIX. stol., jaká se hojně recitovala a též zpívala v podobě písní i oblíbených mužských sborů. Celá ta romantická, sentimentální a trochu melancholická náladovost, jinak u mladého Jiráska neobvyklá, vede k tomuto zřídlu.

Poměrně četná je skupina básní, kterou bychom mohli nejspíše zařadit mezi lyriku reflexivní. Je to čtyřdílný cyklus »V boji« 1872 (z Hradečana a Českého jihu), dvoudílný »V lese« 1872 (z Českého jihu), báseň »V tišině« 1873 (z Obrazů života), třídílný cyklus »V temnu« 1873 (z almanachu Ruch a Obrazů života), třídílný cyklus »V bouři« 1874 (Lumír), báseň »V rozvalinách« 1875 (almanach Souzvuk) — pozorujte tutéž formu názvu u všech těchto básní! — a k nim ještě básně »Smrt« 1875 (Světozor), »S vrchu hory« 1875 (Světozor), »Na památku« 1875 (Světozor) a »Na Ryzemberce« 1876 (Lumír — poslední tištěná báseň Jiráskova).

Ve spojitosti s těmito básněmi se mluvívá o máchovské inspiraci mladého Jiráska, ale Hýsek správně připomíná, že tento vliv jistě nebyl jediný a že také Jirásek sám »pocítil hrůzu metafysických záhad, jež na něho útočily myšlenkami o smrti a marnosti života«. Pro Máchův vzor jistě by nejspíš svědčila báseň

»Smrt« (označená jako úryvek z větší básně a představující její druhou část); její dramatický monolog se scénickými poznámkami a divadelními rekvizitami nepochybně romantického rázu (lebka, mrtvola mladého muže) by prozrazoval příbuznost k Máchovu »Máji«, ani kdyby tu nebylo vůbec stránky myšlenkové a výrazové, která ovšem jeví jistou poplatnost i lyricko-epickým básním Hálovým. Zamýšlel-li se Jirásek v této básni nad problémem smrti, volal zase v myšlenkově i slovně příbuzné básni »V temnu«: »Hledám tě, bože!« Touhu, smrt, rozum i vědu bere na pomoc, leč spokojuje se jen resignací: »Ach, než najdu světla pramének, / sám zas ve tmu věčnou klesnu. — «/. Nezbyvá mu pak už než tišina mrtvých vod se vzpomínkami (»V tišině«).

Než reflexe tohoto druhu nejsou ani u mladého Jiráska příliš časté. Až překvapí, kolik vlastenecky bojovných meditací do těchto básní uložil! To není ještě ten klidný, důmyslný osnovatel působivých dějů, tentokrát máme před sebou rozhodného bojovníka, hlasného a vůdčího, který tu naznačil možnosti, k nimž se vrátil teprve v kmeťném věku za prvé světové války, kdy se stal mluvčím nejprve spisovatelstva a pak celého národa, mluvčím důstojným, nesmouvavým a radikálním. Právě tyto básně ukazují, že mu zásadní požadavky české politiky byly bližší, než prozrazovala jiná jeho tvorba. Ostatně vyznal již ve svých Pamětech (I. 311), že si již za studií středoškolských všiml politiky a stal se vyznavačem českého státního práva. Hned čtyřdílný cyklus »V boji« přináší výzvu: »Odložte roucho zármutku, / meč práva svatý do pěsti!« Zamýšlí se nad hrozným kalichem národního utrpení, volá po svobodě, »lidstva to svatě zástavě«, a těší se, že svého vítězství dobudeme bez krve a budeme dárči míru světu. Básně »V lese« touží po tom, aby celému lidstvu zazvučel zpěv k svatému boji tak jako mocné šumění lesa. Básně se souborným názvem »V bouři« už mají notu trochu nerudovskou; »Oj, vždyť já jsem synem bouře!« volá v druhé z nich, v třetí uvažuje, »jak to bude, / až přijde boj ten poslední«, a v první, apostrofuje svou píseň, pronáší vzrušené přání: »Kéž jsi maják, loď jenž zápasící / přes mělčiny, moře rozhněvané / do přístavu vede zátíší«. Jirásek-pěvec revoluce je představa ne zcela běžná, ale z této básně pochopitelná. A pochopíme proto také hluboký, bytostný kořen té složky jeho díla prosaického, které dovedlo revolucionovat českého člověka za prvé světové války a vedlo jej do zahraniční armády, do slavných legií.

Tehdy v mládí bylo ovšem toto revoluční nadšení a odhodlání lámáno skepsí a trudnými úvahami, vycházejícími z tehdejší české malosti a životní šedi; zdálo se mu, že truchlá duše česká často sní ve hrobovém klidu a že jeho úkolem je sfírat hanbu synů slavných předků, šedý prach se zbraní otců, posejých rudými skvrnami. Ale nekrotí své odvážné dumy; sedaje na rupy někdejších panských sídel, on »rabů syn« (báseň »V rozvalinách«), tuší v duši »osud a odvetu«, jeho prsa se chvějí předtuchou a slyší »lidstva hymnus hřímavý«. Nad porobenou vlastí pláče »pláčem hořkým, Zábojovým« (báseň »S vrchu hory«), ale »Na Ryzemberce« slyší »hymnus volnosti« znít, třeba »kol jen v boru«.

Zvláštní místo v této reflexivní poesii má báseň »Na památku« — je to vzpomínka, posvěcená přátelství s básníkem Bohdanem Jelínkem, o němž se více rozepsal v knize Z mých pamětí (I. 278—281, II. 156) a v první části své Rozmanité prósy (Vzpomínka na Bohdana Jelínka, str. 25—30, doprovázená reprodukcí fotografie zesnulého přítele).

Na konec ponechávám skupinu osmi básní epických, nejbližších jeho pozdější činnosti romanopisecké a povídkářské. Je to »Žena podloudníková«

1871 (Světlozor, první tištěná práce Jiráskova), »Rudý květ« 1872 (Světlozor), »U rakve dělníkovy« 1872 (Barákova Svoboda — báseň zavdala příležitost ke styku Jiráskovu s Barákem, jak vyložil Jirásek sám v almanachu »Půl století Národních listů« 1910, 36), »Při exekuci« 1873 (Svoboda), »Před bitvou« 1873 (almanach Ruch), »Stíny« 1873 (Světlozor), »Boží bojovníci« 1874 (Světlozor) a »Ejhle člověk« 1876 (Lumír). Tato poslední vyjímá se mezi nimi námětem poněkud cize, halic úvahu o pomíjejcnosti lidského štěstí do motivu antického (Hellas, pokořená Xerxem) — snad v ní můžeme vidět ohlas Jiráskova studia k písemné práci státní, o níž pracoval v r. 1875 (Borecký 9) a která se týkala sice byzantského úsilí o jižní Itálii, ale péce jej přivedla do okruhu dějin antických.

Tři z ostatních — »Při exekuci«, »Před bitvou«, »Boží bojovníci« — mají náměty historického rázu a je zajímavé, jak se Jirásek při nich vyhnul všemu zatížení pravým historickým dějem: »Při exekuci« zachycuje setkání zpronevěřilého syna s odbojným otcem při popravě a dává synu klesnout nelítostnou dýkou otcovou; »Před bitvou« je noční nálada v táboře vojska, určeného osudem k porážce, při níž smrt poznamenává své příští oběti a ušetří pěvce nasílavajících dějů; »Boží bojovníci« je intimní scéna svatební noci husitského bojovníka, jemuž příští den přinese smrt. Tedy veskrze intimní drama, rámcovaná nebo podkládaná velkou historickou dekorací.

Jiného rázu je »Rudý květ«: erbenovská balada o dívce, která chce zachránit nemocného milence modlitbou v lesní kapli, je však zlákána vílou-smrtí, aby milému dala pod hlavu rudý květ, znamení skonu.

Zbývající tři básně jsou náměty sociální: v »Ženě podloudníkově« se matka dočká v noci mrtvolu mužovy, přinesené jeho druhem; účelem básně není však tento děj, nýbrž výraz lítosti nad mukami ženy, marně čekající a stále určitěji věřící v neštěstí; »U rakve dělníkovy« se básník pozastaví nad obětavostí otce-dělníka, nelitujícího celoživotní námahy, jen aby syn mohl »tepat vrahů řád«; v »Stínech« žaluje na smutný osud vědce hmotně nezabezpečeného, který umírá hladem. Velmi vyvinutý cit sociální, soucit s trpícími tvoří tak protějšek revoluční odvahy básnického studenta Jiráska, jenž i v životě i v další své tvorbě hledal především člověka s jeho snažením o výboje v oblasti duchové a politické a s jeho bolestmi lidskými a společenskými. Epik je skeptičtější než lyrik a smrt a zmar jsou pravidelnými vítězi všech osudů, jichž se ve svých výpravných verších dotkl.

Od r. 1876 se Jirásek již nevyjadřoval ve verších, nepočítáme-li ovšem příležitostně veršované proslovy, přinesené jeho druhem; účelem básně není však tento děj, nýbrž výraz lítosti nad mukami ženy, marně čekající a stále určitěji věřící v neštěstí; »U rakve dělníkovy« se básník pozastaví nad obětavostí otce-dělníka, nelitujícího celoživotní námahy, jen aby syn mohl »tepat vrahů řád«; v »Stínech« žaluje na smutný osud vědce hmotně nezabezpečeného, který umírá hladem. Velmi vyvinutý cit sociální, soucit s trpícími tvoří tak protějšek revoluční odvahy básnického studenta Jiráska, jenž i v životě i v další své tvorbě hledal především člověka s jeho snažením o výboje v oblasti duchové a politické a s jeho bolestmi lidskými a společenskými. Epik je skeptičtější než lyrik a smrt a zmar jsou pravidelnými vítězi všech osudů, jichž se ve svých výpravných verších dotkl.

Východočeská nářečí v našich div. hrách

Lidová mluva se objevuje na českém jevišti před érou klicperovskou a tylovskou jen ojediněle, a to v realisticky zachycených výjevech ze selského prostředí, ze života městských řemeslníků. Místní frašky z pražského života nebo realistické obrázky ze života sedláků, jak se nám zachovaly z péra Prokopa Šedivého nebo Jana Nepomuka Štěpánka, jsou jen výjimečnými zjevy v repertoáru, který byl povětšinou prosycen pohádkově fantastickými a historickoromantickými látkami, po napoleonských válkách k nám opožděně přejímanými z okolního světa dohasínajícího feudalismu. Vzmáhá se i u nás nová společenská třída, měšťanstvo, a její vlastenecké, humanitní a demokratické ideály obrozují také české jeviště, které má od počátku své novověké historie význam budítelský. Pokrokoví spisovatelé a nově se tvořící vrstva české inteligence pocházejí z početně největší, nesvobodné a neponěmčené části porobeného národa. Rodový původ, sociální citění i pokrokové vzdělání dávají obsah a cíl jejich humanitnímu vyznání, které se prakticky projevuje v živém zájmu o všechny stránky lidové tvorby, a tedy i o jazyk lidu. Jenže mnozí z autorů se s vývojem a hmotným vzestupem měšťanské třídy odcizují svému původu, osvojují si povýšenecké sebevědomí a k lidu a jeho tvorbě shlížejí s výše nabytého vzdělání a společenského postavení jako na profánní a zaostalou podnož. V hrách takových autorů postavy z lidu jsou zsměšňovány, jednání i řeč sedláků a řemeslníků je vulgarisována a slouží k pobavení měšťáka. Nesociální intence ještě pak dovrší jevištní reprodukce neuvědomělých herců a režisérů.

První realistické obrazy z venkovského prostředí vznikaly z dobré vůle přiblížit českému divákovi nejpočetnější vrstvu národa té doby, selský lid, ale zjemnělá buržoasie, která plnila hlediště množících se městských divadel, necítila již spojení s venkovem; sedlák a jeho způsob života, myšlení i mluvení jí sloužil k obveselení. Tento přezíravý a ironický poměr městské kultury k venkovu během desetiletí stále rostl. Kdyby byl býval Stroupežnický napsal Naše furianty jako pustou frašku, jistě by se k ní pražská kritika nestavěla s takovou zaujatostí, jakou u ní vzbudila prostá »hra ze života«.

Poctivější a upřímnější vztah k látce ze selského prostředí měla venkovská ochotnická divadla, kde se takové Sedlské námluvy hrály velmi hojně a pro něž vyšly v několika vydáních. Tato hra, kterou vydal r. 1819 v Hradci Králové častolovický farář František Rayman, má prvensví ve vývoji českého dramatu, že je to vlastně první pokus o věrné a neskreslené podání života selského lidu, první pokus o jevištní realismus — nikoliv ještě o realistické drama. Hra je totiž pouhým sledem výjevů a obrazem zvyklostí a obyčejů při námluvách v selské rodině. Hlavním režisérem dějů je rozšafná matka a herci jsou kmotří námluvčí, otec, dcery a zejména jedna z nich, budoucí nevěsta. Komika Sedlských námluv vyplývá spíš z originalnosti látky a z charakteristiky osob nežli ze situací. Hra zachycuje v obyčejích i v mluvě život venkovského lidu ve východních Čechách. Není to náhoda, že ze všech českých nářečí, v době před sto třiceti lety ještě mnohem bohatších, právě nářečí východočeské bylo první zvětšeno dramatickým spisovatelem. Souvisí to s velmi čilým kulturním životem lidu ve východních Čechách od doby josefinské, se starou divadelní tradicí t. zv. selského divadla, navazující ještě na středověké

náboženské hry v kraji vysokomýtském, žamberském, rychnovském, jičínském, semilském.

V Raymanově dialogu poznáme na první pohled znaky východočeského nářečí, typické »obalování«, záměny hlásek, ztrátu jotace: Zauďte se, kmotře lichteráři. — Dorka! Nedávej hned slovo, až se te budou po třetí ptát, tekne zbírej fertoušek a koukej do puntu! — Autor sám se vyjádřil, že podává rozmluvu nářečím »horských obyvatel za Králové Hradcem k slezským hranicím ležících« a váží si jí více než pokažené češtiny městské. Znal se severočeských nářečí Jos. Kubín provedl rozbor řeči v Sedlských námluvách a došel k závěru, že nelze všechny odchylky od spisovného jazyka v této hře označit za typicky východočeský dialekt. Raymanův »dialekt« je nedůsledný, nesoustavný, namátkou je užito zvláštností z kraje u České Třebové (blízko působiště autorova, Častolovic), ve větší míře jsou tu znaky z kraje litomyšlského, jednotlivá slova až z Jičínska (rodiště autorovo) a mnohé znaky z češtiny obecné. To je posudek vědeckého analytika, ale pro nás má především význam výsledný dojem, o němž autor úmyslně usiloval, o dojem pravděpodobné skutečnosti, podané řečí neknižní, živou, mluvnou, vzdálenou literární městské módě, která tehdy vládla jevištím a byla také plná odchylek od přirozené hovorové mluvy, ale odchylek k neživoucnosti, nepravdivosti, neskutečnosti.

Ti, kdož se po Raymanovi rovněž přichýlili k živému prameni lidové mluvy a z něho sytili mluvu svých her, svých postav z lidu, jako Klicpera, Tyl, Stroupežnický a Jirásek, zvětšili své dílo na dlouhé časy. Obecně živá lidová mluva jejich venkovských her je nám dnes stejně blízká, jako byla našim předkům. Sedmdesát let po Raymanovi se rozeznává hlediště nového Národního divadla východočeským nářečím Vojnarčiny.

S venkovským dramatem Aloise Jiráska, Ladislava Stroupežnického a Gabriely Preissové spolu se Šimáčkovým dramatem sociálním nastupuje v letech devadesátých na české jeviště realismus. Je to v době, kdy se jeviště Národního divadla skvěje vznešenými tragediemi Schillerovými, Kolárovými, starověkem inspirovanou hrou Vrchlického a elegantní konverzační komedií Sardouovou a Bozděchovou. A herci vznošených zjevů, jako byli Sklenářová, Kolár, Šimanovský a Seifert, vykračují si na vysokém kothurnu pathetické deklamace. Do tohoto světa oslňujících ilusí a vzdáleného, neskutečného dění vpadá pojednou v jašné věcnosti a drobnokresbě lidových povah s Vojnarkou a Otcem domácí zapomenutý český svět. Jevištěm zaznívá mluva, v tak zvané dobré společnosti dosud neslychaná, rázovitá mluva východočeského sedláka. Představme si, jak nezvykle působil vedle knižně vybroušené mluvy jiných her sytý výraz samomluvy Vojnarových a Diviškových se všemi zvláštnostmi východočeského nářečí. Jaká to bohatá látka k tvorbě herce velikosti Mošnovy! Jaká to událost a novota na českém jevišti po dlouhém období Kolárových řečnických tirád a duchaplného tónu Bozděchova! České divadlo znovu okrálo zapomenutou tradicí a vracelo českému lidu to, co od něho již za dob Tylových přijímalo. Nestalo se to ovšem bez protestu pražské kritiky, která již Stroupežnického zle napadla pro selskou řeč Našich furiantů.

Jirásek dovršil Tylovo úsilí o hodnotné drama pro lid. V dialogu se přibližuje k realitě mluvy ještě více než Tyl, který čerpal z lidového pramene jen zvláštnosti frazeologické a jejich tvar uhlazoval. Jirásek však opouští i hláskosloví a tvarosloví spisovného jazyka, a to tam, kde má za ně náhradu krajově příznačnou (t e k n ý, r o z n ě, k ř i u d a, h o c h o j). Nářečí ve Vojnarce má

starobylejší ráz než v Otci. Je vzato z horského okolí litomyšlského směrem k Poličce. Bohatším nářečím mluví osoby starší jako nositelé selské tradice, městem neporušené: Vojnar, Havlová, Divíšek. Studování synkové nebo přichozí ze světa mluví prostě stylisovanou řečí spisovnou. Antonín Haulů po návratu z vojny »starodáunou« mluvu zcela nezapomněl, jen ji prokládá vojáckými výrazy.

Pro každé nářečí jsou nejpříznačnější odchylky hláskoslovné, a těch užívá Jirásek nejvíce, zejména polosamohláskového u místo v (prauda, kreu, diuný, stouka, nejprunější, keušemu) a stahování hlásek, které je v tomto kraji častější než jinde v Čechách (třá, prá, uďál, ňáký). Ozývá se tu i příslovečné »petáctví« litomyšlské (zabehla, nevesta, zpomel) a okřídlená věta: Máš v troude holoude na dýlý míse. — Méně hojně jsou zvláštnosti tvaroslovné, stahování pádových koncovek (študentoj, kekoňoj, o pacholkoj, Vojnarom). »Ve skladbě a ve slovníku je míra lidovosti vrchovatá a stěží lze nalézt i jen slovo, které by nemělo lidový zvuk a které by bylo výhradním majetkem řeči spisovné. Jirásek využil tu plnou měrou přirozené krásy lidového jazyka a dodělal se tak mnohem mocnějšího účinku dramatického, než kdyby byl ulpěl na běžných výrazových prostředcích řeči spisovné. Nebylo to ovšem pouhé napodobení, nýbrž samostatné tvoření v duchu řeči lidové.« (Quido Hodura). Odchylek od spisovné řeči, téměř v celých Čechách zobecněných, užil jen v nejmenší míře a vkusně. Cítil, že by zvláště v některých situacích působily triviálně, neumělecky nebo dokonce směšně. Naprostý naturalismus v mluvě by rušil vážnost tragického děje.

Toho se nebál Karel Čapek v Loupežníku. Lidovým typům své komedie z tohoto století vložil do úst úplnou kopii obecné mluvy se všemi jejími nespisovnými odchylkami. Ty už nepůsobí jako charakteristická zvláštnost krajová, nýbrž určují především nízký sociální a kulturní stupeň postavy. Fanka, soused, Šefl, kovář by byli pro nás obecně českými typy, kdybychom časem nezaslechli východočeské obalování a stahování hlásek. (Pořádnému čloujeku by se to nestalo. — Co to d'áli, mladej pane.) Havíř má svou moudrost z knih, ale tlumočí ji starobyloou řečí kraje »duchařů«: Copak vo trochu sjetla, pane. Rači bych vám podal sjetlo duchouní. Sjetlo lepší cesty, pane. Čoujek, kerej putuje v praudě, není prchlej. Hněu je nejhorší rada, a Pámbu svití jen mírnejm. — Vidíme, že Čapek úplně osvobodil své lidové typy z mříží spisovných pravidel, až do toho foneticky věrného přepisu výslovnosti. Nejen proto, že je nechtěl idealisovat, ale také proto, aby je ostře odlišil od pánů profesorů a učitelů, jejichž mateřštinou se stala spisovná knižní mluva. Drobnými nářečními náznaky, zvláště v havířově mudrosloví, prozradil nám Čapek polohu opevněné vily, která působí jinak tak trochu imaginárně, kdesi v podkrkonošských lesích u Svatoňovic.

Srovnáme-li Jiráskův poměrně přesný, odborně filologický výběr, estetickou úzkostlivost s Čapkovou bezstarostnou, důvěrnou improvisací až na hranicích naturalismu, jeví se nám i v tomto jediném úseku poměr obou dramatiků k látce. U Jirásky je nářečí podstatnou a neodlučitelnou složkou dramatického děje, u Čapka je funkčním prostředkem k sociálnímu odlišení typů a krajový charakter mluvy tu má zvláštní dramatický význam jedině u postavy havířovy. Jirásek vyrostl v ovzduší lidového jazyka, žil stále v jeho blízkosti a pronikl tou měrou jeho myšlenkovým životem, že se stal základní složkou jeho literárního jazyka. U světoběžníka a civilisací okouzleného utopisty Čapka je odskok k ja-

zykovým zážitkům z rodného kraje jen jedním z jeho plodných rozmarů, ale zůstane nám právě pro onen realismus velmi blízký i tehdy, kdy už nás problematika jeho ztracené Mimi, Loly a Fančiny ztraceného mládí přestane zajímat. Zůstane vzácnou památkou na mluvu kraje, v němž nářečí vůči hledě mizí a jednou zmizí docela.

Má tedy Jiráskův kraj se svou dvouseťletou lidovou divadelní tradicí také živoucí podíl na vývoji realismu v jevištní mluvě.

Václav Krofta:

Jirásek a Vrchlický

V letech 1872—75 scházeli se k literárním besedám u básníka Gustava Dörfela v Kostečné ulici mladí básníci Vrchlický, Prokeš, Jirásek (jenž také začal svou literární dráhu jako autor lyrických veršů), Baše, Koukl, Fr. Prokeš, jenž, jak o něm poznamenal Vrchlický, vynikal nad ostatní bustrými poznámkami o současných literárních zjevech. Ačkoliv sám nebánil, mistrně překládal a překlady své deklamoval, stále přepracovával a memoroval. František Prokeš, chudý student, brzy zemřel a po jeho smrti upřímné přátelství uzavřeli zejména tři navštěvovatelé zmíněných literárních besed: Vrchlický, Jirásek a Bohdan Jelínek, s nímž Jirásek Vrchlického seznámil, neboť se s ním znal již ze studií v Hradci Králové. Bohdan Jelínek, připomínající nenaplněný básnický osud Máchův, Hlaváčkův a Jiřího Wolkera, ochuravěl tuberkulosou, když vstoupil na medicínskou fakultu a třiadvacetiletý zemřel.

Věčná byla škoda tohoto velenadaného básníka, o němž Vrchlický napsal, že »k základním rysům jeho povahy, prosté vši vulgárnosti a prostřednosti, družil se spanilý zevnějšek, jiskrné oko, elastická postava, co největší elegancie v obleku i chování.«

Jak se mladí básníci vzájemně seznámili, o tom se zmiňuje sám Jirásek v jednom ze svých dopisů Vrchlickému. Když přišli do Prahy, oba, on i Jelínek, jeho druh ze studií sháněli se v Praze po mladém orlu českého Parnasu Vrchlickém. »Vypátávali jsme se po Tobě, hledali Tě, až jsme Tě vypátali a s Tebou se pak seznámili.« A ve svých »Pamětech« poznamenává o tom dále Jirásek: »S Vrchlickým jsme se v Praze scházeli. Nepamatuji se však, kde poprvé jsem s ním mluvil. To však vím, že za prvního našeho setkání projevil touhu seznat Bohdana Jelínka, který jej svými básněmi nad jiné zajímal. A tak jsem oba seznámil.« Ježto Jirásek hrál v jednom studentském představení Šeks-pirova Julia Cesara, tribuna lidu, přátelé mu říkali »tribun«. Svého tribuna viděl pak národ český v Jiráskovi, když vítal na Wilsonově nádraží presidenta Masaryka jakožto živý symbol národní jednoty a svobody.

Když pak dne 19. května r. 1874 Bohdan Jelínek zemřel, Vrchlický s Jiráskem a přítelem Bašem odjel společně do Choltic na jeho pohřeb. Do třetice upřímných mladých přátel nemilosrdnou rukou zasáhla Pallada mors. Osiřeli

přátelé nemohli toho dne po pohřbu Jelínkové dlouho usnouti. Vrchlický tehdy, nežli se oba jeho přátelé nadáli, napsal tesklivé verše o mrtvém příteli:

Bdím na loži — v obrazech tmavém víru
tvé tělo vidím, jak spí v rubáši —
a zástup andělů ke zdroji míru
jak tvoji duši unáší.
Na jarních květech říseň vonnou, pestrou,
když bílá křídla k letu rozpjali:
»Nám jeho duše zítra bude sestrou« —
šeptaly růže, fialy.

Oba mladí básníci, o nichž tehdy ještě sotva někdo mohl tušit, že jeden z nich bude knížetem českého Parnasu a druhý slavným opěvatelem dějinných epopéjí svého milovaného národa, teskně po letech vzpomínali na chvíle, strávené společně v Cholticích, kde zemřel třetí jejich druh, skutečný básnický talent a naděje českého básnictví.

O dalších osobních i písemných stycích těchto dvou našich literárních korytebů svědčí 88 dopisů Jiráskových, uložených v pozůstatosti Vrchlického. Jak se i básnický projevil toto přátelství, o tom se rozepisuje dr. Vítězslav Tichý v novém vydání své dokumentární knihy »Jaroslav Vrchlický«, život, v kapitole IX., nadepsané »Přátelé a odpůrci«: »Vnější projev svému přátelství k Jiráskovi dal Vrchlický dedikacemi svých veršů. Buď je to báseň beze zřetele k svému námětu, nebo — což je častější případ — má věnování skrytý význam nebo se přímo přimyká k nějaké události Jiráskova života nebo jeho tvorby. Skrytá souvislost básní Vrchlického s Jiráskem je dána hlavně stejnými politicko-národními názory obou přátel nebo týmiž ideály uměleckými.«

A tak již ve »Zlomcích epopéje« je věnována Jiráskovi báseň »Faust v Praze«, čarující »v staré krčmě na Šmerhově« před studenty i před samým králem Václavem, jenž nepoznan sedí mezi rozjařenou mládeží. Vítězslav Tichý k tomu připomíná: »Není to jako drobná episodka prvního dílu Jiráskovy předhusitské trilogie »Mezi proudy«? Nebudeme asi daleko od pravdy, řekneme-li, že Vrchlického báseň asi vznikla pod čerstvým a přímým dojmem Jiráskova »Dvojího dvora«, jenž byl psán v letech 1886—7 a současně uveřejňován; básně ve »Zlomcích epopéje« jsou datovány rámcovým vročením 1883—86. Je pravděpodobno, píše dále Tichý, že Vrchlického chytlo Jiráskovo plastické a barvitě líčení studentských scén v některých krčmách středověké Prahy, scén, jejichž tichým pozorovatelem a mnohdy i rozpoznávaným účastníkem býval sám král Václav IV. v doprovodu pana Jiry z Roztok.

Jirásek se Vrchlickému revanžoval tím, že mu dedikoval knižní vydání »Dvojího dvora«, jenž je první částí cyklu »Mezi proudy«.

Vrchlický na to věnoval Jiráskovi druhý cyklus sonetů v »Hlasech v poušti«, patrně pro shodu názorů politicko-národních v době rušných devadesátých let minulého století.

Oběma svým důvěrným přátelům Jiráskovi a Thomayerovi věnoval pak Vrchlický »Blanické zvony« (ve sbírce »Život a smrt«). Milým přátelským tónem ujal se Vrchlický Jiráska, když mladá kritická generace Moderní revue, stejně jako realistická inteligence, sdružená kolem »Přehledu« dra Chalupného, nalaďená, jak praví Hanuš Jelínek ve své vzpomínkové knize »Z a h u č a l y h o r y«, do přehnaného tehdy criticismu vůči všemu, co se jí zdálo vlastenecké,

byla tehdy značně odmítavá a při nejmenším chladná k Jiráskovu dílu. (Šalda vyčítal tehdy »koženost« jeho historickým románům.) Stejně jako Vrchlický i Jirásek nebyl prost jisté citlivosti vůči tehdejší mladé tak z v. »moravské« kritice a býval časem dosti zahořklý k mladší generaci. A tak když tehdejší kritika zle pocuchala jeho rozkošnou »Kolébku«, napsal mu Vrchlický pro útěchu »B a l a d u o k o l é b c e«, jedné divadelní, to je té, za níž ho kritika odsoudila:

Můj příteli, Aloisi Jirásku,
kdo byl by řek', za obrázek tvůj milý
že dostane se tobě výprasku
a šlehů zlých za malou kratochvíli!?

a druhé skutečné:

Dost psal jsi a dost jsi se nalíbal,
vždyť dvojčata ti na kolébce kvílí —
Tys přece jen dobře kolíbal!

Jiráskovi věnoval Vrchlický ještě celou řadu jiných básní, roztroušených v jednotlivých jeho sbírkách, tak na př. báseň »R u d o h o ř í« (Kytka aster), »R e m i n i s c e n c e« (ve sbírce »Napadlo rosy«), »I l l u s e« (ve sbírce »Poslední sonety samotáře), »P a u s a« (»Já nechal svět jít kolem«), Pozdrav Aloisu Jiráskovi (»Má vlast«) jenž je posledním básnickým projevem přátelství Vrchlického k Jiráskovi, a což je, jak praví Vítězslav Tichý, »mohutná a vzletná kanzona, jakých napsal Vrchlický jen málo. Jirásek je tu srovnáván s horníkem, jenž, kahan za pasem, sestupuje do temných bání, aby vynesl z trosk prasněta a ze spousty šířku jiskru drahého kovu, jenž se stane šperkem na koruně. Takovým kovkopem byl i Jirásek: z bání historie vynášel drahý kov, jenž zaplál šperkem na skráních vlasti.«

Jan Knobloch:

Idyla a skutečnost

(Výňatek ze studie »Regner a Bergmann v Jiráskově kronice »U nás«.)

Kdo by neznal Jiráskovu kroniku »U nás«, líčící jeho rodné městečko Hronov více jak před sto lety. Jiráskovo Padolí ožívuje v této knize spoustou postav a figurek. Všimněme si dvou sympatických a milých postav zmíněné kroniky: faráře Regnera a strouženského evangelického pastora Bergmanna. Jirásek nám Regnera, tohoto vlasteneckého kněze a buditele, vytvořil s láskou až dojemnou.

Regner nebyl svému lidu jen duchovním správcem, ale i štědrým podporovatelem chudých tkalců, jejichž bída mu tolik ležela na srdci, a pro které také založil přádelní školu. Pracoval na hospodářském, kulturním a sociálním povznesení náhodského kraje. Aby pomohl chudému horskému kraji, začal s dolování uhlí. Jeho pokusy neměly však úspěchu a pohltily všechny jeho

úspory a ještě se zadlužil. Jako školní dozorce vykonal mnoho pro mravní povznesení mládeže a dokonce na schůzi učitelstva r. 1848 hájil nezávislost školy na církvi.

Aby ještě více vynikla postava Regnera jako ušlechtilého kněze, staví proti němu Jirásek faráře červenokosteleckého jako úlisného a neupřímného odpůrce Regnerova. Pravý opak je však pravda! Kostelecký farář Kerner byl přítelem a zpovědníkem Regnerovým. Jeho vysoká inteligence a snahy po reformě národohospodářské a školské získávají mu titul skutečného k a n o v n í k a. Když se červenokostelečtí kdysi tázali Mistra Jiráska, proč jejich faráře vylíčil tak černými barvami, řekl jim: »Psal jsem román«.

Podle dochovaných tradic a ústního podání evangelíků (bylo jich tehdy v Hronově 70 augsurského vyznání a 8 reformovaných) Mistr Jirásek Regnera značně zidealisoval, hlavně pokud se týče náboženské snášenlivosti a jeho styků s Bergmannem. Jirásek učinil tak úmyslně, aby beletristickým zpracováním působil na čtenáře a pomáhal tak odstraňovat náboženské rozpory mezi katolíky a evangelíky a snažil se budit porozumění pro práci katolického faráře a evangelického pastora. Tím postavil oba faráře přímo do idylické shody. Ve skutečnosti bylo tomu však jinak: Regner, přísný katolík, ne příliš tolerantní, viděl v Bergmannovi o d p a d l í k a, jak píše ve své stížnosti vikariát-nímu a vrchnímu úřadu: »... že nebezpečí cholery odvracelo pozornost od tajných schůzek, jež se nerušeně konaly a dosud konají jmenovitě ve Velkém Pořící u Josefa Seidla, ve Zďárkách u mlynáře Josefa Prouzy a ve Zličku u Antonína Volhejna. Účastníci těchto schůzek čtou protestantské knihy a zpívají protestantské písně. Někteří již dlouho docházejí do helvétské modlitebny v pruské pohraniční vsi Stroužném pod Borem, kde působí pastor Bergmann, odpadlý mnich a neoprávněný vystěhovalc (Abtrünniger Mönch und unbefugter Auswanderer), který bez překážky útočí na katolické umění. Odtud také podloudně se dopravují do Čech knihy, s nimiž jmenovaný pastor provozuje pravý obchod...«

Na mlynáře Prouzu žaloval, že nechodí do kostela a že předčítá mlecům protestantské knihy, jiní také že se vyhýbají náboženským povinnostem, nesvěťce dnů svátečních a jen obtěžující a zaneprázdňující faráře lichými výmluvami a předstíranými úmysly. K posledním náleží zejména David Nyvlt s manželkou Annou a synem Josefem.

Jindy navštívil Regner rodinu Seidlovu, vypůjčil si zpěvníček, z něhož přítomní zpívali a slíbil, že jim pošle katolické knihy. Půjčil jim také bibli a moravský kancionál katolický. Vysvětloval jim pravdy náboženské, ale nepřesvědčil je. Musil vyslechnout ještě posměch.

Jeho jednání budilo zlou krev a někteří mu opláceli pomluvami a jízlivými řečmi; podle výpovědi velkodřevíckého chalupníka Antonína Havelky a malodřevíckého tkalce Josefa Mitysky došlo v polickém pivovaře k pohoršlivému výstupu: Do výčepu, kde popíjelo mnoho tkalců z Hronova, přistoupil ke stolu, u něhož seděl velkopoříčský rychtář Ceněk Nývlt, Frant. Jirásek z Hronova se zprávou, že hronovský farář se dá k pohraniční strážní, aby věděl, co se i v noci v městečku děje. A dodal hlasitě, aby to všichni slyšeli: »Takového neřáda jsme v Hronově ještě neměli!«. Na stížnost Regnerovu zakročil vrchní úřad, aby mu zjednal veřejné zadostiučinění. Tyto pomluvy a řeči Regnera roztrpčovaly, ale od další činnosti neodvracely a neodvrátily.

Podivně kontrastuje s jeho štedrostí, že v r. 1838 vymáhal soudně zaplacení pohřbu a r. 1841 dal si pojistit na živnosti nezaplacený obnos za oddavky.

Pro jeho jednání můžeme hledati omluvu v tom, že v r. 1838—1841 pustil se do dolování, v něž skládal všechny naděje a které však skončilo naprostým nezdařením. Je známo, že ve zmíněné době vypůjčoval si peníze a nelze se proto diviti, že chtěl-li se dostat z této tísnivé situace, sháněl peníze, kde se dalo.

K vylíčení Bergmannova života v kronice »U nás« použil Jirásek jeho »Letopisů památných událostí evang.-křesťanské obce v Stroužném«, protože byly jediným spolehlivým pramenem k poznání osobnosti Bergmannovy. Bergmann v nich popisuje celý svůj život a osud náboženské obce. Jenže »Letopisy« dostaly se Jiráskovi do rukou až během práce, když už dobu, ve které Bergmann ve Stroužném žil, vylíčil. Dověděl se o nich od českobratrského faráře Šáry z Hronova, nemohl však na hotové části r o m á n u nic měnit. Je jisto, že se Regner, tento »typický představitel katolicismu«, jak píše životopisec Regnerův prof. Profeld, s Bergmannem n e s t ý k a l.

Jirásek v kronice »U nás« III., na str. 224—29 nechává však sejíti se oba u Zďárek. Učinil tak, aby dodatečně začlenil Bergmanna do románu. Použil již »Letopisů« str. 14—16, aby popsal jeho život: odchod na studie, jeho touhu po vzdělání a zklamání, že nemohl na další studie do Upsaly a příchod do Stroužného. Se čtyřicetipětí kr. v kapse bavlněného obleku, který si sám utkal, vydal se 1. prosince 1816 v 9 hod. ráno ze Zápudova do Ml. Boleslavi na studii. Studoval v bídě, vyděláváje si na nejnужnější živobytí hudbou. Po skončení gymnasiálních studií vstoupil s velkou chuť do řádu P i a r i s t ů, přes vavování některých osob tohoto řádu, kteří to s ním dobře mysliili.

Brzy však litoval, jak píše na str. 16 »Letopisů« — »... neb místo tichého života, zabývajícího se uměním, nalezl jsem zkrácení svobody a panování nad duchem, které mi nespokojenost a zármutek působilo...« Po krátkém pobytu v Benešově jako noviciát byl povolán do Berouna jako učitel 3. tř. hlavní školy, kde »... ještě hlouběji do nešťastných řádů takových mnichů nahlédl.« Zanedlouho byl přeložen do Litomyšle, kde poznal Bonifáce Bůzka... »učitele mudrcví, u kterého jsem teprve zodpovídání mnohé dělitinství mého otázky dospěl. Čím jasněji jsem tam prohlídati počal, tím obtížnější mě mé pokrytecké postavení přicházelo; i zdál jsem se sám sobě životnou (zosobněnou) lži býti, poněvadž jsem měl mně svěřenou mládež proti mému svědomí učiti. Takové bohaprázdne živobytí dále snášeti nemoha, z řádu toho vystoupil jsem a v měsíci září 1826 do Slezska se odebral.« — Spolu s ním vystoupil z řádu též Benedikt Pfizner. Chtěli jíti »až do Královce či Königsbergu, kde Herbart mudrcví vyučoval«, ale protože byli oba bez prostředků, zůstali ve Vratislavi. Tam o hladu a zimě »nic jiného, než brambory se solí, ve vodě rozvařené, za potravu meje«, opisováním listin nuzně se živil. Byl to začátek velmi tvrdý, »přece však radostný studování mého čas ve Vratislavi«. Musíme se podiviti idealismu Bergmannově proto, že ani bída ani hlad neuměl zničit jeho touhu po vzdělání. Láska k pravdě a rozpor mezi rozumem a učením katolickým donutily ho, že dne 19. dubna 1827 přestoupil k církvi evangelické. Ideály pravdy, mravnosti a touha po vzdělání neopustily ho po celý život. Ve Vratislavi vstoupil na filosofii, kde »slyšel Welchera vykládat dějiny, u Branisse mudrcví, u Stessena fysiku a antropologii. Stessenus na mě nejsilněji aučinkoval, takže od příliš jednostranného rozumářství (racionalismu) jsem odveden byl...« (Letopisy str. 17 — U nás II — str. 228—29.)

V r. 1829 se »... s rejstříku studentského vymazati nechal, chtě do Königsbergu k Herbartovi se dostat«. Odtud chtěl do Upsaly a pak do Ameriky.

»Toto předsevzetí mé, když došlo Davidu Schulze, staršího konsistoře rady, představuje mě, že v Stroužném v Kladském kraji jest malá evangelická obecnost, která velmi žádostiva jest duchovního pastýře a že, poněvadž Češi jsou a já Čech, že by mi radil se tam jít podívat, dříve než do Königsberku cestu nastoupím. Vydal jsem se tedy na cestu na Velký pátek a přišel jsem do Stroužného na velikonoční neděli odpoledne, když se právě lidé scházeli do kostela k nešporu«. Jiráskovi záleželo na tom, aby Bergmanna věrně ve své kronice charakterisoval. Nechává ho proto mluvit jeho vlastními slovy. Poslouží nám srovnání »Letopisů« str. 17, výše uvedené, s kronikou »U nás« III — str. 229: »... a tu mě zavolá David Schulz, starší konsistorní rady a povídá: Na Stroužném v kladském kraji je malá evangelická obecnost žádostivá duchovního pastýře. Jsou to Češi a vy jste Čech, radím vám, abyste se šel tam podívat, nežli se vydáte do Královce. Z Vraťslavě jsem se vydal, nastávající kandidát, na Velký pátek a do Stroužného jsem dorazil na velkou neděli odpoledne, když se lidé scházeli na nešpory do kostela.«

Bergmann měl velké porozumění pro lid utlačovaný a chudý. Příznačné je jeho sociální citění. Když poznal bídu horského lidu, vesměs chudých tkalců, pomáhal jim, kde mohl, třeba sám nic neměl. Pracoval stejně nadšeně jako Regner pro »pozdvížení lidu«, jak o tom píše v »Letopisech«: »I řemeslnost a pozdvížení její byl cíl starosti a výdajů mých. Toho všeho příčina bylo, že při nejopatrnějším domudrzení, přec nic jsem pro budoucnost ušetřiti nemohl, abych děti své obstarat mohl«. Jenže Bergmann pracoval za podmínek velice nepříznivých. Regner mohl své schopnosti rozvinouti v příznivějším prostředí, než bylo Stroužné, chudá vesnička pod Borem, s kamenitou půdou, kde lid živořil a posilou mu byla jen víra jeho otců. Nemajíce hmotných prostředků, postavili si strouženští sami evangelický kostelík z hlíny a kamene, kterého jedině měli nadbytek. Do tohoto prostředí přišel Bergmann. Co námahy musil vynaložit, aby život těchto chudáků učinil snesitelným. Strouženským byl příkladem v práci i skromosti. Všechno své úsilí věnoval vzdělání a duchovní výchově svého lidu. Po příchodu do Stroužného zakládá školu a protože není učitele, sám ujímá se výchovy mládeže. Je pozoruhodné, že již před 110 lety (30. VI. 1839) ustavuje v této zapadlé víšce abstinentní spolek: »Bratrská jednota v odřeknutí se opojných lihových nápojů«. O založení této jednoty bylo sepsáno »Zaznamenání«. Mělo 3 body, které zakazují pítí kořalky a jinému ji podávat. Podepsán Bergmann a všichni věřící.

V době cholery r. 1834 s nasedáním života pomáhal nemocným, kterým byl obětavým lékařem. Ačkoliv všichni v obci onemocněli, přece žádný nezemřel. Zato v blízkém Machově zemřelo za 14 dní 118 osob. Jak léčil nemocné a jaké léky jim podával, popisuje v »Letopisech« na str. 20. Užil při tom jistě svých přírodovědeckých znalostí ze studií.

Bergmann oženil se v prosinci 1833 s Marií Berndtovou z Dol. Poděbrad u Střelova. Měl s ní čtyři děti, tři děvčátka, jednoho chlapce, který však záhy zemřel. Jak krásně popisuje Jirásek tuto rodinnou idylu (U nás III, str. 416—21) při návštěvě Regnera na strouženském faře. Regner, okouzlen rodinným životem, povzdychne si: »A jak rád by se on staral.« Je to básnická fantazie, která románově dokresluje osobnost Bergmannovu, ale k setkání nedošlo.

Bergmann byl upřímným vlastencem, k českému jazyku hrdě se hlásící. Svědčí o tom zápisy v matrikách a zápisy školní, které psal česky přesto, že jeho dohlédací úřady byly německé a sám vystudoval na německých školách. Na druhé straně Regner všechny zápisy psal německy nebo latinsky (i po r.

1848). Bergmann byl dobrým znalcem českých dějin a bedlivě studoval i sledoval současné politické události v Evropě. Jak jeho národní a sociální citění bylo pobouřeno potlačením revoluce v r. 1848, seznáme ze zápisu v »Letopisech« str. 28: »...léta Páně 1849 bouřky politické a národní, loňského roku 1848 v měsíci únoru a březnu v Evropě vypuklé a mnohé ulehčení pracovitému a chudému lidu předpovídající, na čas od vojenské moci všady utlačeny byly, místo ulehčení přitíženi na lid uvalivše. Ten hluboký společenský vřed neb raději mozoul podebraný žádný flastr nezahojí, nemoc ta dále rozšiřovati se bude, až všechny flastry prožere svou ostrostí a pozdvihne...« Z Bergmannových slov jest patrna veliká touha všeho lidu po novém společenském řádu. Je jisto, že vítězství reakce po r. 1848 a politické události uspišily jeho odchod do Ameriky. Nebyly to tedy jen starosti o zapaření rodiny, ale i obavy před pronásledováním pruské vlády, proti které mluvil s kazatelny pro její nedemokratické jednání. Šířil české knihy a nechýběly ani Havlíčkovy noviny. A tak donucen poměry opouští nerad po 19ti letech ušlechtilé práce 3. X. 1849 milované Stroužné.

Na cestě do Ameriky, trvající tehdy 17 týdnů, zemřela mu dceruška, kterou v moři pochoval. O jeho osudech v Americe mnoho nevíme. Zprávy o jeho osudech se rozcházejí: Jedna pověst, která se zachovala v rodině Koláčkových ve Stroužném, říká, že Bergmann nebyl v Americe šťasten a že mu tam zemřela druhá dcera. Byla prý uštíknuta hadem. Tomu však odporuje zpráva Traugotta Berndta, spřízněného s Bergmannem se strany jeho manželky, která byla rozená Berndtová, ve které píše, že —: »...jedna dcera zemřela na cestě do Ameriky. Zůstaly dvě dcery; starší se provdala do velké farmy, mladší dostala farmu od otce. Vzala si pekaře a cukráře. Pan farář zemřel hned po té vojně, asi roku 1869. Dcery nám víc nepsaly. Pan farář chtěl založit v Texasu církev reformovanou, ale nebylo mu to možno. Tak si koupil farmu: Tomu by nasvědčovala také jiná pověst, že prý Bergmann působil jako 66 letý kazatel v americkém vojsku ve válce Severu proti Jihu. Bergmann často posílal svému bratru v Zapudově, který měl třináct dětí, peníze. To prý byl svátek v rodině, když strýček poslal »veksle«. Aby pomohl bratrovi, vyžádal si za dcerku, kterou ztratil při plavbě do Ameriky, bratrovu dceru Marii, která také do Ameriky odjela.

Jirásek v »U nás« — IV, str. 469 píše, že Bergmann oznámil Regnerovi svůj odjezd do Ameriky listem, ve kterém žádá za prominutí, že se nepřišel rozloučit. Víme, že Regner s Bergmannem nebyl v přátelském styku a nikdy se spolu nestýkali. Není proto pravděpodobné, že by se s ním Bergmann loučil dopisem. Jirásek použil k románovému vylíčení Bergmannova odchodu opět jeho »Letopisů«. Srovnejme si, co píše Bergmann v »Letopisech« a Jirásek v »U nás«.

»Letopisy« — str. 30.: Ta penze sto folarů ve zlatě, kterou jsem sám pro paní založití musel, při tak skromném důchodu, kam stačí pro všechny? A kdyby brzy po mně umřela, děti byť i maličké byly, nic z ní nedostanou. Proto jsem se po všestranném opatrném rozvažování těch věcí uzavřel s mau rodinou do krajiny texaské v Americe se přestěhovati. Já odjedu, s bolestí opouštěje mnoháletý milovaný okres, práci a snažnosti nejlepších let mých, ale ho zanechám i pohodlné živobyť mé v ohledu na mé děti. Devatenácte let jsem zde žil obcí a skrze ní vlasti, i musím tu zbytek života mého mým dětem, mé rodině žít...«

Podívejme se, co píše Jirásek v »U nás« — IV, str. 470: »...založil pro svou manželku pensí 100 dolarů. Ale kam s tím, kdyby brzy po mně zemřela,

děti nedostanou nic. Proto jsem se odhodlal po dlouhém bojování a bylo, račte věřit, tuhé, že se vystěhuji do Texasu v Americe. Odjíždím s bolestí, opouštěje milovaný okres; zanechám jej s ohledu na své děti. Dvacet let jsem sloužil obci, ostatek musím rodině, dětem žít...»

S jakou bolestí ze Stružného Bergmann odcházel a jakou láskou Inul k tomuto chudému lidu, svědčí poslední zápis v »Letopisech« ze dne 2. října 1849: »...dnes, dne druhého měsíce října, naposled jsem zde v kostele byl a církevní obřad zastával, totiž večeři Páně a oddavky. S těmito řádky uzavírám popis tento můj. Zejtra, dá-li Bůh, o osmi hodinách ráno Stružný navždy opustím. Mějte se dobře všichni moji milý občané zdejší. Pánu Bohu Vás poručím a přeju, abyste v lásce a svornosti živi jsouce, většího a dokonalejšího blaha dosáhli, než nyní zkoušíte...«

Alex. Berndorf-Nepomucký:

Z dojmů čtenářů o Jiráskově „Padolí“ při první návštěvě dnešního Hronova

Je jistě více čtenářů, kteří dříve poznali z Jiráskova díla »Padolí« než skutečný, dnešní Hronov. Vždyť čtení jeho novodobé kroniky »U nás« budí touhu poznati místa, o nichž zvěděli tolik zajímavostí. Nejsem však jistě dalek pravdy, zaznamenám-li, že většina těchto čtenářů si představuje Hronov jako nepatrné a prostinké, idylicky tiché a sousedské městečko, tak trochu i ustrnulé a snad i zaostalé, jako některá naše v lesích a kopcích zapadlá městečka, vzdálená dráhy i hlavních silnic. I jsou pak vpravdě překvapeni, když vyjdouce z úhledného nádražíčka, procházejí úpravným, živým městem s novodobým, řekl bych moderním vybavením a zařízením; po pěkných chodnicích, vedoucích výstavními ulicemi, vroubenými povětšinou vzhlednými, novějšími, patrovými i vyššími domy. Plní údivu stanou pak na obdélníkovém, dobře dlážděném náměstí s křižovatkou autobusových linek, jsouce uvábeni vzhlednými domy kolem tohoto městského střediska s vkusnou budovou škol a s honosivým Jiráskovým divadlem, nyní kolbištěm každoročního ušlechtilého zápolení našich divadelních nadšenců-ochotníků. Vždyť četli o »městečku s loužemi«, po němž chodil konšel Mityška, opásán povřísem! Také ostatní hlavní ulice překvapí svými vkusnými chodníky, květinovou a stromovou výzdobou, pěknými stavbami a především vzornou čistotou; jen postranní uličky dýší sem tam ještě ovzduším, líčeným v knihách »U nás«.

Dotazují-li se návštěvníci Hronova po starých památkách, ukáží jim tu několik dochovaných dřevěných chaloupek: rodný domek Jiráskův, Kalinovu chalupu, starý chrám s rázovitou dřevěnou zvonící na zrušeném hřbitově, v blízkosti náměstí starý dvůr Jiráska-Jírovce, pohostinného a pověřčivého »hospodáře«, jemuž zmíral dobytek hladem, někdejší to dřevěnou lvrz, zcela již pozměněnou i s upraveným okolím. A ukáží jim dále již jen místa, kde stá-

valy Langrova hospoda, domek »grenatýra« Čejchana, Frýdkovo stavení i příbytek felčara Doležala »ludy, tudy« a jiná stavení figurek, známých ze svazků kroniky »U nás« a z Jiráskových »Pamětí«.

Návštěvníci Hronova obvykle pak zalitují, že z doby, která je tak okouzli- la světlem i stíny barvitého Jiráskova líčení, se tu dochovalo tak málo památek. Vždyť i fara je z r. 1841, stavěná již za Havlovického, tedy nikoliv ta, na níž začal tu farářovat.

Rozhovořili se o tomto svém dojmu s domácími, napovědí jim tito s úsměvem, že sám Mistr Jirásek příliš nelitoval zániku starých a svérázných hronovských domků, připomínek svého dětství a předků, ba že se těšil z novodobého rozkvětu svého rodného města: ze železnice, která rozpůlila údolí Metuje pod Jírovou horou, ono vpravdě nazvané Padolí (na němž za doby napoleonské měli tábor Rusové a kde v r. 1866 tábořili Prusové), i z komínů, jež vysoko přerostly i nejvyšší novodobé stavby města, že vše to vítal jako přínos nové doby a pokroku. A upozornil své návštěvníky, že vše, co se tu dochovalo ze starých dob, Kalinův pohyblivý »betlém«, opona jeho divadla, lidové kroje, nábytek, zařízení bytů i zápisy, prostě vše je tu pečlivě uchováno na náležitém místě: v museu Jiráskova divadla.

Kdo bedlivě četl Jiráska, dá Hronovským za pravdu. Tento hloubavý myslitel a přemýšlivý znalec lidských povah, srdcí i skutků, osudů jednotlivců, rodů, společností i národů, byl vždy vroucím vyznavačem pokroku, jak ho přinášela doba; i při své lásce k starým památkám vítal rozmach rodného města a jeho průmysl, zaručující všem lepší život, než jednotvárně a věčně znějící píseň starého, prostého stavu. Napověděl nám to až příliš zřejmě ústřední postavou svého díla »U nás«, farářem Regnerem-Havlovickým, vroucím vlastencem-pokrokářem, plničkým osvícených snah učeného Bolzana. Zvěčnil nám ho podle pravdy i s jeho teskným koncem v prostředí, nechápajícím jeho velikost, snahy a úsilí. Autor »Temna«, jenž tak bravurně postřehl lidské stárnutí »F. L. Věka«, v mládí nadšeného a odvázného odchovance Mozartovy Prahy a Josefovských reforem, filosofa, posléze umírněného, ba téměř netečného maloměšťáka, příliš shovívavého i povolného k své prostinké ženě, k jejím úsudkům, pověráám a zvyklostem, i k svému okolí, v díle »U nás« postavil podle sebe dvě generace našich vlasteneckých kněží. Stárnoucí, to jest unavenou bojem i poměry a mladou, plnou síly i odvahy k výbojům i za cenu sebeobětování. Z těch starých kněží se jeden oddává ptákům, kvičalám a »ikavcům«, druhý »včeličkám-dušičkám«, zatím co jejich mladý druh a následovník, vida kolem sebe úhor, povznáší kraj, v němž žije, podle svého plánu. Ta stárnoucí generace byla ovšem také kdysi mladá a jistě i vlastenecká podle citění své doby, plná ideálů, chuti k práci, dobrých zásad i snah, ale bylo jí osudem určeno žít a zestárnouti v nepřízni doby i okolí, v rakouském ustrnutí a v zaostalosti, v době poroby těla i duše. Mladá generace, napájená novým závanem doby, neřeční honosivě o svém vlastenectví (o tom se v »U nás« vůbec nedočtete), ale přesvědčuje skutky: Vlastním životem, odříkáním, vzorným hospodařením, jímž přesvědčuje své okolí o prospěšnosti nechápaných novot, skutečného pokroku, o užitečnosti zalesňování i úpravy cest; bojuje proti pověráám a nesnášenlivosti a včasným slovem napovídá o nezadržitelném úsilí a novodobých snahách národů, nespoutaných porobou a cizí nadvládou...

Jirásek u Havlovického nezatajuje, že i tento učený pokrokovec sklízel nevděk i nízké denunce a že se i mylil, když usiloval o povzbuzení svého kraje nalezením — uhelných ložisek.

V muzeu v Jiráskově divadle jsme skutečně překvapeni nejen množstvím a bohatstvím jeho památností i různých reliquií, ale i smyslem pro uchování všeho, co je spojeno s Místrem, s jeho dílem a minulostí.

A přece je nám líto, že nedochovalo se nám tu více stavebních památek (zejména Felklova chalupa, v níž bydlil »komisař« Tuschl »ikavec« a j.) a zatočíme poznati za to důkladněji ty, které tu přece zůstaly z dob, líčených Místrem.

S podivnými pocity a v němém zasnění staneme znovu v jeho rodné chaloupce s velkou zahradou, u okénka, při němž kleče prodával v neděli a o svátcích »boží dárky«, výrobky svého otce-pekaře; ve světničce, v níž se narodil, v níž si kreslival a později i tvořil své »Skaláky«. Podivný pocit ovane naše spánky v chaloupce kdysi Kalinově, do níž uvedl mladý hodinář pokřtěnou Justýnku, v níž se tu studovalo první vlastenecké divadlo a v níž vychovali tiho rodičové synka, který se pak proslavil jako skladatel znárodnělých písní. (Jan Knahl, autor písní Já jsem Slovan duší, tělem, Tam v tichu nad Lužnicí.) A zatají se nám dech, staneme-li u starého kostela na hřbitově s košatými lípami, sázenými P. Havlovickým. Tu spí staré Padolí, tu je hrob manželů Kalinových a všech těch, jež vzkříšení Jiráskovým brkem, po fyzické smrti oživují k literární nesmrtelnosti. Kdykoliv tu stanu ve stínu stromů, pod nimiž chodil Jirásek jako klouček, student, profesor i tvůrce svých nesmrtelných děl, vždy mne napadá, že tu měl spočinouti vedle těch, kteří žijí s námi jeho dílem. Tu by bylo — podle mého — jeho nejvlastnější místo, tu, ve starém Padolí; a nesoudím tak sám...

S myslí vzrušenou kráčíme pak večer do největší hrnovské budovy, do Jiráskova divadla, abychom se povznesli výkony našich divadelníků, kteří přinášejí sem z nejlepšího jen to nejlepší a nejdokonalejší, aby tím přispěli k slávě Jiráskova rodiště a jeho návštěvě všech, kteří v nejtěžších chvílích našeho národa čítali jeho díla, čerpající z nich útěchu, poučení i prockou naději...

Norbert Mašek:

Jevištní výtvarnictví v Jiráskově dramatické tvorbě

Problematika scénických kreací dramát Aloise Jiráska vystoupí právě tam, kde zdánlivě prostinká, čistá a poetická náplň dramatu navodí závažnost dokonalejšího odpoutání od formalismu i tvrdé stylovosti, která tu nesmí být slohem, ale atmosférou, uzákoněnou mnohdy až pohádkovým zvroutěním jinak křehké dramatické stavby.

Nemůžeme se již domnívat, že kterákoliv dobová dramata jen slohovou scénou dosáhnou dramatického účinku a nebylo by také správné nepřehlížeti k vlastní slohovosti toho kterého dramatika, aby mu výtvarným výrazem scény

nebylo ublíženo na jeho literárním slohu. K tomu zřejmě přináší podmínka výrazového zaktuálnění, ne však zcela na újmu setření dobového pelu.

Problém se zde rozšiřuje do řady podmíněných formulek, které pro moderního výtvarníka nejsou problematikou, nýbrž jen nutností vyrovnati se tu se všemi složkami a změřiti výsledek s účinkem na psychologii diváka i dramatické kréda. Není tu tedy formalismus složkou zatěžkávací, nýbrž vědeckou i technickou pomůckou právě tak, jako všechny ostatní výtvarné složky mohou být zapojeny jen k dosažení účinku.

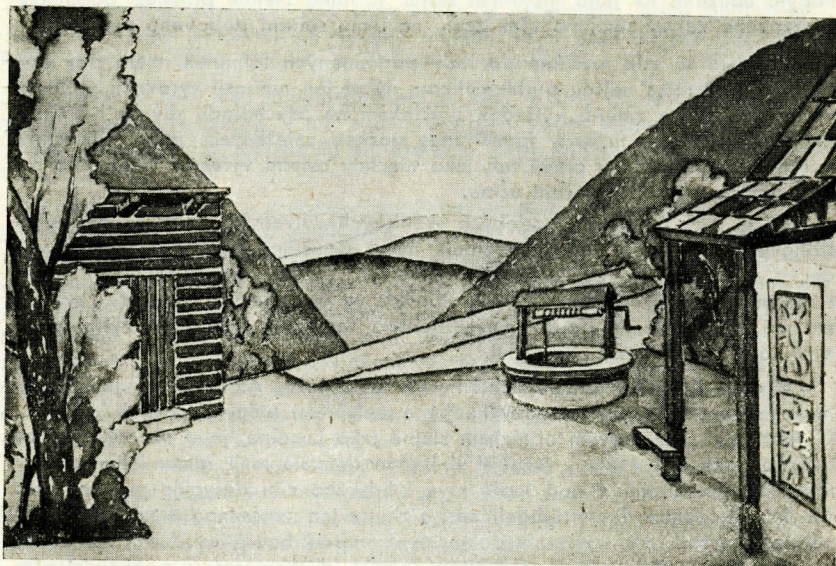
To je také úkolem novodobých scénických výtvarníků, kteří již nehledají slohových směrů, ani neexperimentují, nýbrž použitím všech získaných a vědecky zpracovaných technik přiblíží závěrečný výraz vnitřnímu duchu autora i novému duchu dnešního člověka. Vyrůstá tu ono podání a snad i kýžené zrojení nové scénické formy socialistického realismu, čistě a vykrystalované z přerodů výtvarného pokusnictví.

Z dramatických klasiků cizích i našich je to právě Alois Jirásek, jehož dramata mají poetičnost Smetanovy hudby a malebnost Alšových kreseb. Jeho M. D. Rettigová je žánrovým obrázkem stejně jako Lucerna, jeho Kolébka je baladickou pohádkou; ale i vážnější Jiráskova dramata mají romantickou osnovitost žijících hrdinů. Proud teplé krve i lidského citu dosycuje postavy přes všechnu malebnost, literární poetičnost a zhusta jen nenásilnou dramatickou stavebnost, kterou musí výtvarník dokreslovat, nepodtrhovat, ovzdušnit a aktualizovat. Aktuálnosti lze dosáhnouti právě novým duchem scény, přibližující nám stále svěží lidskou stránku dramatu.

Malebnost a poetičnost novodobé scény nesmí tu také být v žádném případě kompromisem ke kyčovitosti, asi stejně, jako je tomu u kterékoliv výtvarné formy mimojevištní, sochařské či malířské, která může navazovat na klasicismus jen po té stránce, že se přiblíží k výrazu čistého genia, pochopitelného stejně znalcem, jako prostým člověkem, že je onou nejzákladnější socialisující složkou a nekompromisní dárkyní krásna stejným dílem všem.

Protože daná koncepce umožňuje široké pole osobitému výrazu, jsou tím dány i předpoklady pro scénování amatérské, které je mnohdy vázáno na malý prostor a primitivní technické prostředky. Řekl bych, že to spíše přispívá k zlidštění a zintimnění scény, dává větší možnosti lidové samotořivosti, kterou tu možno demokratičtě široce uplatnit různými kresbami a ornamentálními malovánkami, důmyslně scénicky, jako prvky náznakové, začleněnými. Náznaková scéna, zapojená do černého nebo jinobarevného látkového prostoru, může zde upotřebiti téměř zcela realistické dílce scény, ať nábytkové či kulisové. Mimo-
děk nám zavrhuje toto scénování použití těžkých látkových závěsů, které by měly snad uplatnění jen ve scénách komnat a jizeb, cítíme však, jak šetrně i zde by jich smělo býti použito, aby nezatěžkávaly nadbytečnou slohovostí lyrické vyladění celku. Je opět lépe uplatnití stylovou kresbu na několika stojkách, protože kresbě i kolorované můžeme při zachování dobového slohu dáti novodobý technický výraz (viz u lyrického motivu ráz kreseb Svolinského, u selských stylovost techniky Špálavy).

Ještě jednoho si musíme býti vědomi u Jiráskových dramát, a to je jejich ryzí českost. To není problémem jen zdánlivě pro výtvarníka naší národnosti a jistě těžším již úkolem pro cizince; nutno však uvážiti, že právě u amatérských scénách s repertoirem tak přepestrým a žel mnohdy, nebo dosud, více než žádoucí mezinárodním, vloudí se do výpravy náhodným použitím dílců

Scéna I. a II. dějství Jiráskovy „Kolébky“ podle návrhu autora článku pro závodní divadlo ChS (Chemického spolku v Rybitví)

starších výprav nejen nesourodá, ale jinému národnímu slohu přináležející součást.

Jako poslední, co bych chtěl připomenout při stručnosti tohoto článku, je závažnost výpravy kostymní, která se tak mnohdy amatérskému výtvarníku vymkne z rukou osobními zásahy některých členů souboru a kompromitovaná i nevhodným výběrem půjčoven, které dodají kostymy bez ohledu na vlastní stylovost scény, v mnoha případech jen v těžkém dobovém svérázu. Je jistě technickou překážkou a mnohdy nemožností pro nemajetné spolky pořizovati stylové obleky podle návrhů výtvarníka, je však jeho úkolem, aby v nejužší spolupráci s půjčovnou kostýmů vybral to nejvhodnější a také nejméně škodlivé, protože půvab není v nádheře a přepychu, nýbrž v barevném vkusu a vyladění, v individuální slušivosti tomu kterému představiteli a souladu s jednoduchostí a slohovými motivy scény.

Jinak musí ožít na našich amatérských scénách Jirásek skutečně jiráskovským půvabem a jeho zlidštění musí být úměrné nadšení amatérských souborů s výslednicí nejčistšího zvroucnění.

Společnost Aloise Jiráska v Praze

Účelem Společnosti Al. Jiráska, která byla založena dne 11. listopadu 1930 a jejímž nynějším předsedou jest PhDr. Albert Pražák, je:

- a) šířiti znalost děl Aloise Jiráska v národě českém a slovenském i v cizině;
- b) pečovati o řádné, úplné a účelné vydávání jeho spisů, jeho korespondence a jiných písemných památek;
- c) starati se, aby literární dílo Aloise Jiráska bylo soustavně studováno, kriticky oceňováno a aby byl osvětlen jeho vliv na literaturu a kulturní rozvoj národa;
- d) zřídit a udržovati Museum Aloise Jiráska v Praze, pečovati o budovy a památky po něm i v jiných místech, starati se o postavení jeho důstojného pomníku v Praze po př. i jinde, o zřizování pamětních desek a pod.;
- e) věnovati pozornost literárním zjevům a různým otázkám, pokud souvisí s tvorbou a významem Aloise Jiráska nebo s jeho dobou.

V poslední době soustředila Společnost Al. Jiráska hlavní úsilí na uskutečnění dvou důležitých úkolů, 1. na zbudování důstojného pomníku Mistru Al. Jiráskovi v Praze, a 2. na zřízení Musea Al. Jiráska v Praze.

Úsilí o zbudování Jiráskova pomníku se dostalo ze stadia příprav do stadia realizování. Ze se tak stalo, za to sluší děkovati m. j. panu místopředs. Společnosti ing. Josefu Rotnáglovi. Vykonal sám i s jinými členy výboru mnoho osobních intervencí a podal řadu písemných žádostí a memorand a výsledkem jeho obětavého úsilí bylo:

1. Městská rada hlav. města Prahy propůjčila na doporučení ředitelství pro regulaci a výstavbu města Společnosti Al. Jiráska pro Jiráskův pomník místo na Riegrově náměstí blíže domu čp. 1772 a 1779, v němž Mistr Jirásek žil, tvořil a zemřel.

2. Po získání místa pro pomník rozvinul místopředs. ing. Josef Rotnáglov úsilí o získání finančních prostředků, aby mohla býti vypsána umělecká soutěž na návrh Jiráskova pomníku. I toto úsilí se potkalo pro vzácné porozumění ministra financí a rozhodujících osobností finančních ústavů se zdarem, takže bylo možno přikročiti k vypsání umělecké soutěže na návrh pomníku. Soutěž byla vyhlášena podle soutěžních podmínek, které znalecky stylisoval sekční šéf dr. Zdeněk Wirth, dne 5. května 1947. Do stanovené soutěžní lhůty (15. ledna 1948) bylo předloženo 14 návrhů. Porota, v níž zasedali m. j. prof. K. Dvořák, prof. O. Španiel, prof. arch. Josef Fragner a sekční šéf dr. Zdeněk Wirth, posoudila dne 9. února 1948 došlé návrhy. Udělila jen třetí cenu za návrh, mající značku »Modrý terč«, jehož autorem je ak. sochař Malejovský, a doporučila vypsati soutěž novou, neanonymní. Tato nová soutěž, k níž vyzvání naši nejprřednější sochaři, právě probíhá.

Také druhý hlavní přítomný úkol Společnosti Al. Jiráska, zřízení Musea Aloise Jiráska v Praze, přiblížil se stadiu možného realizování. Byla zřízena při Společnosti Al. Jiráska musejní komise, jejíž předsednictví laskavě a obětav přijal ministr školství a osvěty univ. prof. PhDr. Zdeněk Nejedlý. Poněvadž pan ministr sám položil základ k uskutečnění tohoto úkolu darem 3.000.000 Kčs, nestojí zřízení Jiráskova musea v cestě nic kromě nedostatku vhodných místností. A tu jest zásluhou člena musejní komise, archiváře hlav. města Prahy

Hronovská pohádka zpod Kladských hor

Kdykoli si v životě vzpomenu na překrásný severovýchodní koutek Čech při horní Medhují pod Hejšovinou, na to naše drahé Jiráskovo Padolí s jeho rodným Hronovem, památným náchodským zámekem a dobrošovskou chatou nesmrtelného spisovatele »F. L. Věka«, vždycky bych nejraději byl básníkem symfonií nebo malířem. Chtěl bych vždy jeho krásu a slávu vymalovat nebo vyzpívat horoucí písní. Vždyť je to jedinečná kráska a sláva opravdu jiráskovská. Poznal jsem ten kraj teprve v mém věku pozdějším: v roce Jiráskových šedesátých narozenin — a potom stále podrobněji jej procházel při jeho sedmdesátinách i v letech příštích, kdykoli se národ znovu a znovu důvěrněji vracíval s rostoucí láskou k velkému rodákovi. A mám dnes na ten kraj (znesmrtelněný kronikou »U nás«) tolik nejkrásnějších vzpomínek, že se mi rozrostly do nejlíbežnější pohádky života. Ano: hronovská pohádka od Medhuje!

Vzpomínám na ni často, jak se mi občasné opakovala vždycky v památných srpnových dnech, kdy Alois Jirásek přijížděl do tichého závětří rodných hor očekávat svých narozenin. A byly to zejména ony slavné narozeniny sedmdesáté v srpnu 1921, kdy se do Hronova a Náchodska oslavně rozejel celý národ, kdy jsme mu na rodném domku při silnici pod památnou zvonicí u kostela odhalovali pamětní desku a kdy mu i Náchodští z vděčné krajanské úcty i lásky vypravili nezapomenutelný hold 10 skvělých alegorických vozů s 43 genii, nesoucími nápisy Mistrových děl a s živými postavami jeho nesmrtelných románů, dramát a novel historických. A byly to zejména i dožádané tiché sice, ale tím dojmavější narozeniny pětasedmdesáté r. 1926, kdy jsme odevzdávali Mistrovi čestný národní dar, zakládali na věčnou paměť nádherný Freiwaldův klenot města a kraje, Jiráskovo divadlo, příští kolébku všech dosavadních uměleckých hodů našeho Padolí: »Jiráskových Hronovů« UMDOČ. Tenkrát také to bylo, co byly oživeny též památné Jiřínkové slavnosti a kdy duch Jiráskova kraje tím důvěrněji a těsněji splynul s živou duší kraje Boženy Němcové. K oné jubilejní oslavě vypěstovali také naši nejlepší jiřínkáři tři překrásné nové jiřiny Mistra Jiráska, nesoucí jména jeho děl: Bratrstvo, Temno a U nás.

Jaká je to již krásná pohádka!

A vracívali jsme se pak i později do Hronova a do jeho kraje za letních dní, abychom aspoň z dálky zahlédli v jeho bílém zahradním domku pod zalesněnou strání bílou Jiráskovu hlavu, skloněnou nad prací.

Cím dál bývala ta pohádka tišší a důvěrnější. A snad i dojemnější. Celý národ si zvykl pohlížeti na Hronov s rostoucí láskou už i proto, že poznal zařím, jak rodné město pod Hejšovinou a Stěnami umí svého Jiráska milovat. Vždyť zařím se tiché kdys městečko nad Medhují stalo i živým střediskem osad a měst celého Československa, kde vystavěla stan svůj Thalie, a celý národ zároveň s ní si zvykl v srpnových dnech vzpomínat svého velkého buditele. Tím dojemněji a vřeleji, že se sám zařím pro věčný sen přestěhoval tam, kde skoro před osmi desítkami let se po prvé rozhoupávala jeho kolébka. Vždyť to kdysi při odchodu do Prahy tak pěkně slíbil svým rodákům: »Brzy

univ. profesora PhDr. Václava Vojtíška naděje, že budou pro Jiráskovo museum poskytnuty městem Prahou vhodné místnosti v budově archivu hl. města Prahy v Praze I., Husova tř., Clam-Gallasův palác. Je tedy naděje, že bude možno na podzim letošního roku nebo na jaře r. 1949 přikročiti k zřízení musea.

Další úkoly Společnosti Al. Jiráska: Společnost Al. Jiráska vzala na sebe závazek, že se postará o vznik díla, v němž by byly svěží essayistickou formou přístupně osvětleny sociální prvky a tendence hnutí husitského. O tom, kdo bude pověřen sepsáním tohoto díla, na něž věnoval pan Charles Recht, advokát v New-Yorku, původem Čech z Písecka, 1000 amer. dolarů, rozhodnou podle usnesení výboru ministr školství a osvěty PhDr. Zd. Nejedlý, archivář hl. města Prahy prof. PhDr. Václ. Vojtíšek a archivář min. informací PhDr. Václav Husa.

Konečně připravuje Společnost Al. Jiráska vydání ročenky, hodlá uctíti na jaře r. 1949 památku Mistrovi uspořádáním matinée a chystá rozsáhlé oslavy Jiráskovy k 20. výročí Jiráskova úmrtí.

Pomozte nám svým členstvím uskutečňovat snahy, aby byl postaven Jiráskovi důstojný pomník v Praze, aby bylo zřízeno Jiráskovo museum, aby se duch Jiráskova díla v plné míře a síle účastnil budování šťastné budoucnosti naší drahé republiky a aby byla zhodnocena a vydána bohatá Jiráskova pozůstalost.

Prof. Karel Chlupáč, jednatel (Praha XIX, Titova tř. 8).

Všem milovníkům dramatického umění doporučujeme:

Karel Engelmüller: **Z LETOPISŮ ČESKÉHO DIVADELNICTVÍ** — Autor, známý divadelní historik a kritik sleduje v této knize vývoj činohry Národního divadla. 103 vyobrazení na zvláštních přílohách. Brož. 160 Kčs, váz. 190 Kčs.

Karel Engelmüller: **O SLÁVĚ HERECKÉ** — Kniha obsahuje řadu medailonů předních postav českého herectví, jejichž život souvisí s historií českého divadla. 128 vyobrazení na zvláštních přílohách. Brož. 150 Kčs, váz. 180 Kčs.

Miroslav Rutte: **O UMĚNÍ HERECKÉM** — Neopradatelná kniha pro každého, kdo chce proniknout k podstatě divadelní tvorby a seznámit se s vlivy, jež mění hercovu osobu v dramatickou postavu. Brož. 130 Kčs, váz. 180 Kčs.

Ladislav Novák: **STARÁ GARDA NÁRODNÍHO DIVADLA** — Činohra-Opera-Balet. Autor vzpomíná oné herecké generace, která budovala slavnou tradici Národního divadla. 112 dokument. snímků. Brož. 180 Kčs.

Stanislav Lom: **DĚVIN** — Česká báj o pěti dějstvích. Hra byla přijata obecně i kritikou velmi příznivě a je přínosem i pro ochotnické scény. Brož. 40 Kčs.

U všech knihkupců

JOS. R. VILÍMEK v národní správě, PRAHA II, SPÁLENÁ 15

„Je vrátím zas...“ Vždyť už i při těch poslednějších oslavách dobře cítil, jak se ta jeho bílá hlava, prací i požeňáním věčena, čím dál níž schyluje k odpočinku...

A dnes nelze jinak, než vděčným a šťastným hronovským sourodákům za tu jejich upřímnou lásku k Jiráskovi vroucně a ze srdce poděkovat. A stejně poděkovat i těm, kdož dnes, po Jiráskově smrti převzali celou jeho památku z hronovských rukou. Především obětavým organizátorům z Ústí. Matice našich divadelních ochotníků.

Je-li pravdivý známý verš Jana Kollára o vděku národa jakožto nejradostnější, nejlepší odměně života veřejných pracovníků, pak ona kmetná radost a štěstí našeho básníka husitských cyklů, »Maryly«, »Temna« a »F. L. Věka« byla jistě nezkalenou rozkoší jeho duše.

Vždyť Jirásek přes všechnu svou obrovskou práci a nesmírný výchovný význam v národě nebyl kritikou hýčkán. Jeho literární počátky a doba jeho práce nejužnějších let byly vlastně zápasem o pochopení a uznání. Bylo jen málo prozíravých a oddaných, kteří se s láskou přikláněli k těm skvělým stránkám oduševnělé a oživené historie našeho národa, k těm zlatým kapitolám, které se nám rok co rok rodily z jeho požeňané ruky. Nebyly se spontánním uznáním vítány ani veliké Jiráskovy cykly husitské, ani tesklivé, žalem oddechující obrazy pobělohorských požárů, ba ani radostné, slavným jásosem zmrtvýchvstání vítané selanky našeho národního vzkříšení. Velká část naší kritiky, zahleděná do osídlných teorií západnického l'artpourt'artismu a odkojovaná cizími formulami, dívala se úkosem na možnosti románu historického a na Jirásku stejně tak. Víím, jak tím trpěl. Ale neklesal. Pracoval, rostl, věřil v svou práci. Viděl také, jak mu aspoň rozumí lid, z něhož sám rostl a jak je těmi prostými českými čtenáři hledán. A to jej sílilo.

Už tenkrát — právě na knihách Jiráskových — se také ukázalo, že v lidu, dnes postaveném do samého čela národa jako vedoucí síla a moc, byla i zdravá síla kritická, která se nedá šálit a mást cizími -ismy, spolehající na vlastní rozum a krev. Náš lid, dobře veden hrstkou svých neoblouzených literárních historiků domácích, četl Jirásku pro milé a vroucí utěšení, jež mu do duše vnášely pestré, lapidární a malebné pohledy do minulosti. Četl Jirásku pro krásnou, milou a prostinkou řeč, kterou své knihy uměl psát. Četl Jirásku pro půvab a lahodu charakterů, zejména dívčích; pro cituplné románky mladých srdcí, kterými jako zlatou nití prokládal své starožitné děje hrdinské. A četl Jirásku pro ty děje samy, pro jejich vzrušující hybnost a dramatičnost i jasný kolorit minulých časů, vábivě obestírající každý děj. A četl jej hlavně pro ony mohutné, skvěle vystavěné povahy i postavy bojovníků, v nichž nám drahý spisovatel před očima stavěl nejkrásnější vzory i typy našich předků.

A snad čtenáři při tom ani sami nepozorovali, jak s těmito ději a postavami sami splývají; jak s tímto koloritem a vůní dávných dob se do jejich nití vnáší poznání čehosi, co je samy bezděky z úroduňuje a sílí. A především: co budí v nich sebevědomí a víru v sebe! Ani nepozorovali, že se vlivem těch románů a dramát sami stávají účastní vlastního ducha dějin, který vnikne-li v srdce a zdravě oplodní, stává se největším dobrodincem i člověka přítomnosti.

Nejmocněji jsme to vše v národě procítili, když se přes nás převalil mocný uragan světové války. To, co právě s ní na nás náhle dolehlo hrozného, dusného a plného žalů, dovedlo nám otevřít oči a řeklo nám, čím vším je pro nás zlaté a posvátné Jiráskovo péro a co všechno pro nás učinilo. Te-

prve tenkrát, zkrúšení horou žalů a béd i nejhoršího mravního zotročení, jsme poznali, jaký požeňaný, posilující a výchovný vliv měly na nás romány Jiráskovy a jakou útěchou i oporou se nám staly při chůzi na vrchol národní Kalvarie.

Za války vyšlo »Temno«, úžasný obraz tragické krásy velikých českých niter, která se nedala zlomit ani nejhorší perzekucí. A bezděky jsme srovnali s příšerným dneškem. A od jeho stran jsme se počali vraceti k oněm nádherným kapitolám, zbásněným z planoucího období husitského, kdy korouhev české slávy plála nejvýše a kdy k nám celá Evropa pohlížela s obdivem, úctou i — bázni. Vrátili jsme se odtud i k bolesným stránkám pobělohorským, k nimž došel národ, když ztratil cit lidského sebevědomí a pouto národní lásky. A tak jsme musili dojít i k oněm poklesům nejbolestnějšími: k poklesu uvědomění jazykového.

Ale právě zas touto cestou jsme mohli dospět i k Jiráskovým svěžím a jasným obrazům z období našeho národního probouzení, k pětidílnému »F. L. Věkovi«, k oněm nejradostnějšími kapitolám Jiráskova péra, zde snad bohatě nejpožeňanějšího. Vždyť do nich zlatě zatavil přesvědčení a víru, že každý národ může vybědnout i z nejtrpčích situací a z muk nejhorších, jestliže jeho synové a dcery neztratí v sebe víru a probudí-li v svých srdcích nadšení.

Ano: ve válkách jsme našli svého Jirásku, nesmrtelného rodáka hronovského — Jirásku, ne už jen spisovatele a šťastného osnovatele utěšených historických příběhů, nýbrž Jirásku buditele a vychovatele, velkého posilovatele srdcí a mravního národního vůdce. Ve válkách především jsme poznali, co všechno slavného nám uměl dát a jak nesmírně požeňaným stal se nám jeho odkaz. A že svou více než půlstoletou národní práci stal se nám jedním z největších osvoboditelů, kteří nám připravili svobodný dnešek.

Dnes jistě již ani nejzarytější kritický odchovanec nečeských -ismů neupře zlatý laur zásluh našemu nejslavnějšímu Hronovanu, který po boku Boženy Němcové náš český severovýchod požeňal nesmrtelností a svým jménem posvětil jedno z nejkrásnějších divadel české vlasti. Budiž i vděčný dík těm, kteří se tak poctivě starají, aby opravdu »to dílo bylo požeňané!«

Václav Krofta:

Jirásek doma

Velmi zajímavé a jistě že také věrohodně líčí povahu Jiráskovu dr Hanuš Jelínek, manžel jeho dcery Boženy, jež byla nejstarší ze sedmi sourozenců, ve své nadmíru poutavé knize »Zahučaly hory«. Básník Jelínek, v němž, jak o sobě poznamenává, vídal někdy jeho tchán spíše »zástupce generace sobě nepřátelské nežli člena své rodiny«, často se podívoval tomu, jak Mistr při své úžasné práci vedl v evidenci rozvrh svých pěti dcer a syna. Starostlivý otec věděl, kdy která z dcer má školu nebo soukromou hodinu a pečlivě se vyptával na všechny možné detaily. Přes to, že Mistr spatřoval leckdy ve svém zeti jaksí exponenta svých literárních odpůrců, nebylo mezi nimi vážnější ne-

shody a během doby vyvinul se mezi tchánem a zetěm poměr vzájemného respektu a přes značný věkový rozdíl oba si vzájemně výborně rozuměli. Jirásek byl jinak povahy družné a rád poseděl s přáteli při sklenici piva nebo číši vína, Jelínek poznamenává, že v době, kdy se do rodiny přičlenil, byli nejlepší přáteli Jiráskovými profesor Thomayer, Stupecký, dr Zikmund Winter a Karel Rais. Toto kvinteto se každé neděle scházelo o třetí hodině a podnikalo dvou až tříhodinovou procházku Prahou. Jinak byl život Jiráskův samá práce. Žil velmi intenzivně svým dílem. Jeho pracovní energie byla úžasná, vždy nové a nové lidské postavy a osudy se rodily v jeho hlavě s lehkostí přímo překvapující, zasazené s opravdovým mistrovstvím do rámce historické skutečnosti. Jelínek poznamenává, že když psal »Bratrstvo«, nejen že zajel dvakrát na Slovensko, aby na místě studoval svůj terén: pracoval, obložen jsa mapami generálního štábu a kružítkem odměřoval vzdálenosti jednolitých míst. Na-

Alois Jirásek
s dcerou Zdenkou

psal-li, že ten a ten bratřík dojel za den tam a tam, bylo to ověřeno a dál dojet nemohl.

Přes velkou pracovní energii a četnou osobní i literární korespondenci Jirásek vždy nacházel ještě volné chvíle, kdy se věnoval domácím starostem. V obývacím pokoji jeho bytu v Reslově ulici č. 1, kam se přestěhoval z vinnohradské Vávrovy ulice, bývalo často velmi živo a rušno, zejména když přicházela stará paní Podhajská, matka paní Jiráskové, jež měla všestrannou účast na osudu všech členů Jiráskovy rodiny. Jirásek se při těchto rodinných debatách nelekal ani jaderného vtípu a dovedl vypravovat i nejednu pepnou historku o svých známých a krajanech z hronovského »Padolí«.

Jelínek dále píše, že v životě nepoznal člověka ženerosnějšího. Jeho štedrost a noblesa neznaly prý mezí. Nedlouho před svou smrtí, už těžce nemocen, velmi štedře podpořil nemocného básníka Bohdana Kaminského. Jinak prováděl svou dobročinnost velmi diskretně, ačkoli nebylo prý žadatele ani prosebníka, jehož by byl propustil s prázdnou.

Jirásek nebyl hudebníkem, ale hudbu měl velmi rád. S potěšením si zazpíval a jeho oblíbenou písničkou byla hronovská škádlivá písnička o sedláku z Radechové:

Jeden sedlák z Radechov
koupil si brslenky nový
a pak se napil podmáslí,
až se mu brslenky třásly.

Nebo jiná: Jaké je to kořeníčko, kapradí,
povezou tě, má panenko, do Prahy.
Povezou tě, má milá, kdes jakživa nebyla,
povezou tě, má panenko, do Prahy.

O každém Štědrém večeru, otevíraje pokoj, kde zářil stromček a kde byly uloženy dárky, zanotoval Jirásek: »Nesem vám noviny«...

Pijákem Jirásek nebyl, ale sklenkou dobrého vína prý nepohrdl. Za to byl téměř labužnickým kuřákem a míval vždy značnou zásobu vybraných doutníků, jimiž rád častoval své přátele a známé. Věrnou a oddanou průvodkyní Mistrovou celým životem byla jeho choť Marie, rozená Podhajská. Byla to ušlechtilá paní drobné postavy a útlé, křehké konstrukce tělesné, již četná rodina ukládala mnoho starostí. Ale při všem tom měla pochopení pro duchovní hodnoty a uměleckou stránku života a dílo svého vynikajícího chotě. Měla také přirozený vtíp a humor, kořeněný úslovími z Poličska a Litomyšlska. O svém zeti, básníku Jelínkovi, jenž nejméně třikrát ročně zajížděl do Paříže, v létě do Zveny a na různé schůze mezinárodní komise, žertem prý říkala, »že má boty ze vzteklého telete«.

Jinak byla opravdovou důvěrníci svého slavného manžela. Říká se, že vzdají-li se v manželství obě strany vzájemně nároků, vzniká z toho vysoký stupeň soužití, na němž je vývoj individuality nerušen a dokonce stupňován. A kdosi řekl, že manželská válka je tisíc a jedna drobná nepříjemnost, které napořád vznikají z nedorozumění a jsou živeny nedostatkem dobré vůle na obou stranách. Jestliže by to mělo být pravidlem, bylo manželství Jiráskových čestnou výjimkou, neboť oba manželé si ve všem rozuměli a jejich manželství bylo vždy plno souladu, takže žili spolu téměř jako Filemon a Baucis.

Nevyprosili si ovšem, jako tiito antičtí manželé na Zevovi, aby společně odešli na onen svět, a tak poslední čas Mistrova života byl zachmuřen steskem po té, která mu byla po celý život oddanou důvěrníci a jejíž starostlivá péče

mu v posledních letech života nadmíru chyběla. A bylo to sychravé březnové ráno dne 12. března 1930, kdy Alois Jirásek ve své ložnici naposledy vydechl. »Bděl jsem,« praví ve svých vzpomínkách jeho zeť, básník Hanuš Jelínek, »té noci se švagrem Josefem Tříškou u jeho rakve. Ležel tu ve své pracovně, v tom pokoji, kde před dvaceti pěti lety dával mně a své dceři otcovské požehnání před naší svatbou, v tom pokoji, kde tvořil velikou část svého díla. Byla to noc tesklivého rozjímání, smutku a lítosti. Ale přese všechny smutek nad mrtvým zvitězila ve mně hluboká a vroucí vděčnost k velikému dárci, jenž zanechal svému národu dílo, které nezahyne, protože vytrysklo z velikého a čistého srdce.«

Fr. Flos:

„Člověk si to představuje trochu jinak“

Za svých občasných výprav do Prahy a návštěv v »Máji« (kde jsem sháněl příspěvky pro kalendáře, »Úsvit« a »Čítanku«) a v »Novině«, kde vycházely mé knížky, dopřával jsem si největšího potěšení návštěvy divadla. Venkovanu se zřídka podařilo, aby v poslední chvíli dostal vstupenku do Národního divadla.

Jednou se na mne přece usmálo štěstí: Přítel literát mně prodal lístek na první balkon. Jaká radost, když jsem zvěděl, že se v Národním hraje Jiráskovo drama teprve po třetí!

Usadil jsem se ve třetí řadě na kraji, a když mně biletářka podávala program, nachýlila hlavu a pošeptala mně důvěrně: »Vlevo od vás pátý pán je autor kusu, pan Jirásek«.

Zašeptal jsem »děkuji« a pokradmo jsem se podíval vlevo: Vskutku tam seděl Mistr sám, bez rodiny a bez přátel a známých.

Hra se mně velmi líbila, ale než skončilo první jednání, vstal Jirásek a velmi tiše proklouzl řadou a vyšel do foyeru. Jakmile spadla opona, zaburácel potlesk; nikdo však nevyvolával autora, protože velmi málo lidí vědělo, že je přítomen a že si zvolil místo na balkoně.

Než začalo druhé jednání, vrátil se Mistr na své místo. Hluboce jsem se mu poklonil; na chvilku se zastavil, jako kdyby vzpomínal, kde a kdy toho venkovana spatřil. Poděkoval úklonem a usedl na své místo.

Také před koncem druhého jednání odešel Mistr do foyeru a protože byla delší přestávka a v divadle bylo horko, vyšlo nás s balkonů mnoho. Spatřil jsem Mistra, přecházejícího a zamyšleného. Náhle zdvihl hlavu a zahleděl se na mne, spěšně ke mně přistoupil. »Už jsem si na vás vzpomněl,« řekl, podáváje mně ruku: »Ta vaše čítanka je pěkná, sebral jste do ní vskutku dobré věci...«

Trochu jsem se bránil a zmínil jsem se o hře a hercích upřímně a pochvalně. »Jistě vás to těší, Mistře,« dodal jsem nejspíše. A tu položil Mistr ruku na můj loket a řekl velmi přátelsky: »Člověk si to představuje trochu jinak« a já jsem mu rozuměl, vždyť jsem věděl, jak je autorovi, když vidí svou hru na jevišti a bezděčně vzpomíná, jak ji viděl, když ji psal. Skutečnost a obraz!

Dovoluji si skromnou poznámku: Páni divadelníci, umělci ve svém povolání, drazí přátelé ochotníci i zvědaví diváci, nezveďte autory na premiery, aby se ukazovali a přijímali projevy, přejte jim ústraní, aby se dívali neznámí a vypořádali se se svým dílem i provedením v soukromí. Člověk si to představuje...

Ant. Novotný:

Spolužák Karel Čapek

(Také o jiném velkém zjevu kraje.)

Mezi námi kluky, neposednými a hodně hlučnými sextány či septimány akademického gymnasia, octl se počátkem školního roku vytáhlý tmavovlasý mladík, oděný skořicově hnědým šatem a zelenou, ke krku dosahující sameťovou vestou. Nový příchozí, slyšící na jméno Karel Čapěk, se stranil všech našich skotáctví. Co je v něm skryto, jsme zprvu nevěděli, mnoho od něho neočekávající. Promiňte, velký nebožtíku, než vaše věčně otevřená ústa skleslé brady, následek to nosních polypů, nevzbuzovala přílišné důvěry ve vrozenou inteligenci. Po čase nám jí bylo ovšem až upřílišněně, pročež nepochopivše myšlenek nového kolegy, daleko přesahujících horizont hochů průměrného nadání, počali jsme ho nazývat — viz Vocel: Labyrint slávy — Duchamorem. Čapek stál příliš vysoko, než aby takovou dobromyslně zlomyslnou melichernost zazlival, přezdívka se mu spíše líbila a byl ochoten přivlastnit si ji jako pseudonym.

Tenkrátě měl za sebou již mnoho četby světové úrovně, i té nejmodernější literatury, nechápal tudíž, jak někdo může číst Hněvkovského Děvín. Marné bylo mu vykládat, že čtoucímu jde o poznání českého prostředí a jeho duchovního naladění kolem r. 1800, že proto vedle Hněvkovského bude čten i Nejedlého Daphnis, Polákova Vznešenost, Krameriovy povídky a Jungmannův překlad Afaly. »Co s tou veteší, tím spíše, když beztak budete studovat práva. Počkejte, přinesu vám něco, co vás více přiblíží dnešku.« Slovu dostál, teď však zase obdařený nevěděl, jak nazírat na sentence »Wachsfigurenkabinetu«, jehož autorem snad byl Mayerling.

Někdy Čapek schválně zraňoval cynismem, asi neupřímným a chtěným. Uviděv v ruce toho, kdo na právech tak hanebně zbankrotí, Goethova Werthera, ušklibl se a procedil mezi zuby: »Máte lásku? Když, a bolí-li, pak si ji představte na záchodě. To je nejlepší prostředek proti srdečnímu ujímání.« Tak a nejinak nás plašil Duchamor, pustivší se jednou v hodině fysiky s profesorem dr. Jaroslavem Jeništou do esteticko-filosofické disputace, co by se ve vesmíru stalo, kdyby někdo zúmyslně přeměnil pořad barev ve spektru. Jeništa stále dokazoval nemožnost myšlenky, vždyť prý ani vůle boží nemůže změnit zákonů jí ustanovených, než Čapek se nedal a jistil, bůhví jakým dialektickým kejklířstvím, pak že by se směr kosmického kolotání nezbytně obrátil, pročež by slunce vycházelo na západě, zapadalo na východě a severka by označila jih. Zmrzený učitel, pochopivší žákovo úsilí a obměnu imperativu »épatez le bourgeois«, transponovaného s uměleckého na vědecké pole, skončil debatu výzvou »sedněte si, mluvíte nesmysly«. Čapek usedl a z jeho spokojené tváře bylo vidno, že kantor nehádal vedle.

Směl si dovolit fysikální extempore, neboť jak silozpyt, tak ostatní vědní disciplíny mu šly hravě do hlavy. Raději nežli nad studiem vysedával za stře-doškolských let a každodenně v kavárně Žitné ulice, hned pod nárožím ulice Štěpánské. U jejího mramorového stolku čítával nejen všechny denní, nýbrž i revuální tisk, než nikdy neprozradil, zda mu program některé z tehdejších

politických stran je sympatický. Jeho řeči spíše budily dojem, že nemaje zájem o politiku, dává přednost piedestalu světoobčanství před tribunou stranického řečníka, ba z některých jeho výroků se dalo soudit na sklony k anarchismu. Význačným rysem jeho povahy byla ironie, často ostrá a nelítostná, avšak egoismus byl mu cizí. Rád pomohl kolegovi, tu napovídáním, jindy vysvětlícím matematické nebo jiné záhady. Ale došlo-li ke skotáctví, spáchanému nedílným úsilím celé třídy, stál vždycky mimo, aniž kdy žaloval. Dotazován vyšetřujícím profesorem, kdo to či ono provedl, odpovídal, že neví. Každý z nás měl tehdy uctívanou dívku, než o Čapkovi, halcím se v tomto ohledu do naprosté diskretnosti, jsme nikdy nevěděli, zda podlehl kouzlu nějakého stejno- věkého ženství.

Ač nás proháněl způsobem štiky, Čapek se těšil sympatiím rybníka, v němž bylo jenom málo kaprů. Jinak Duchamor, chodící do školy vždycky s bratrem Josefem, frekventantem nedalekého Umprumu, dal jedinkrát nahlédnout do svého soukromí a to sdělením o otcově výchovné metodě. Když dvojice bratrských blíženců dosáhla věku patnácti let, rodič věnoval každému z nich kapitál deseti tisíc zlatek, uložený na pětiprocentní úrok, s tím, aby se hoši z výnosu peněz sami vydržovali. Otec jim již ničím nepřispěje. Budou-li chlapci potřebovat více, prosím, vydělejte si! Jak, je vaší záležitostí.

Budoucí autor světové pověsti, hravě zmáhající učebnou látku, vymizel po maturitě z osobního styku. Za to bylo o něm častěji slýcháno a vždycky v pochvalném smyslu. Zbankrotělý jurista a teď nehoťový filosof mu nikdy nezavídel, jenom občas povzdechl: »Ten šťastný! Proč pouze on je vyvolený, proč —«, dále si však povzdechující už netroufal myslet, vždyť kde by se cos podobného nabralo u něho. Teprve po letech došlo k opětnému setkání s někdejší spoluzákem ve dvoraně staré Živnobanky, krátce po vydání Zářivých hlubin u Borového. Slovo dalo slovo, bylo flumočeno též blahopřání k nové knize a tehdy i přiznáno, že spisovatelská dráha je velkou životní touhou, o jejíž nesplnitelnosti není pochyb. Čapek, jenž v rozhovoru odvolal svůj někdejší výrok o literární veteši z doby obrozenců, nejprve pokýval hlavou. Potom začal nejen líčit těžkosti, stavící se autoru v cestu, nýbrž položil také několik otázek, majících prozkoumat ledví. Rozmluva dozněla vybízejícími větami: »Je-li to ve vás, ukáže se to samo, ale byl by čas, abyste přiložil ruku k dílu. Zkuste něco napsat — vždyť se nic nestane, vznikne-li z toho věc k ničemu. Svět nepotřebuje toliko umělce, mnohdy spíše ševce.«

Tímto nevábným zjištěním skončila poslední rozmluva s Karlem Čapkem, aniž mu bylo přiznáno dvojí: že »Večer« neotiskl zaslané mu prvotiny a že v zásuvce psacího stolu je skryt rukopis romanetta »Svatba Ariadny«, psaný hexametrem, jenže průběžným, skrytým ve formě prosy. Chudák Ariadna! Ve zmíněném podání se nikdy nedostala ke svatebnímu loži, je tudíž stále starou pannou. A manuskript? Kdož ví, kde mu je konec! Zmizel, neznámo kam. Čapkovy rady nebylo zatím uposlechnuto a bude třeba ráznějšího popudu, aby se v tisku objevila vlastní značka.

(Z rukopisu knihy »O mládí bezmála staropražském.«)

Dr Josef Müldner:

Literární yola

(Úryvek z »Paměti«, díl II.)

Na Střeleckém ostrově měla přístaviště yola z anglického modřínu. Koupili jsme si ji s Václavem Dreslerem, který však záhy odjel do Polska. Na té se studovalo, psalo, cvičilo, seznamovalo. Naučili jsme se sami záhy bez cvičitele krasoveslařině. »Čerit« dlouhými vesly vodu jako na skifu, projíždět »šlajsnou« čili splavem pro vory, stojíce na zadním sedadle a řídíce let člunu pouze veslem. Běda, klesla-li hladina v době sucha a loď se zachytila kýlem o prkenné koryto: převrátila se, zmizela, my se máchali ve vodě, než jsme ji dohonili, zachytili se pažení a vyhoupli se dovnitř. Pak bylo třeba lovit vesla a mřížkovou podlahu. Byli jsme »Dva muži ve člunu s jedním psem«, mým Brokem, černým psíkem, který si tak zamiloval vodní živel, že, neval-li jsem ho tam dva, tři dny, došel si na loď sám. Měl vášeň lovit plovoucí dříví a houžve, které ukládal na dno nebo na břeh.

Na našem ostrově, vzadu, za restaurací byla zahradnicí paní Oudová, která za mírný plat loď ošetřovala i v zimě. Byl jsem zbrojmistrem a cvičitelem šermířského odboru »Literárního a řečnického klubu Slavia«, nebylo proto lze jinak, než tu i v létě šermovat, plavat, cvičit skoky a plachtit. Přetahovali jsme těžkou loď o dvou párech vesel pomocí rukou nebo válců přes jezy a jezdili na Štvanici nebo až do Zbraslavě, kam jsem podnikal výlety i s Otakarem Theerem, Milošem Martenem a jinými mladými přáteli.

Právě proti našemu vodnímu rejdišti bydlely dvě rodiny velmistřů českého písemnictví. I odtud přicházely dvě slečny na literární yolu. Přivedl je jiný »vodař«, který záhy odjel do Ameriky a vrátiv se, podnikl plavbu s chotí a manželí Danešovými z Budějovic do Prahy a popsal ji ve velkém románu: Jan Havlasa.

Tatínkové nesměli vědět, že Milada a Boženka chodí na vodu! Měly to přísně zakázáno a přesto — projížděl jsem i s nimi »šlajsnou«, a zatížená loď hrozila překocněním, kdybych se nebyl včas vrhl do vln. Byla to Milada Vrchlická a Božka Jirásková. Později přicházeli častěji i jediný syn Mistra Jiráska, Jaroslav. V září 1910 projížděli jsme spolu pozdě odpoledne pod mostem císaře Františka Josefa (most Legií), skákali do vody, pes za námi, nechali yolu ujíždět až k jezu před Karlovým mostem a opakovali to bez únavy až do večera. Pojednou nám zafičela nad hlavou kule.

»Kdo to tu střílí holuby?«

»Uprostřed města!«

Stáli jsme již opět pod mostem, druhá kule zafičela. V tom se již sbíhali lidé na nábřeží, strážník seběhl dolů na náplavku, všichni na nás mávali, ukazující kamsi na hladinu. Také z klubovny veslařského spolku »Slavie« volali na nás veslaři. Rozhlédli jsme se. Po hladině uplouvala pronajímaná loďka, vulgo »šinágl«, na zadní lavici ležel muž. Zabrali jsme rychle vesly, za několik vteřin jsme dojeli k lodi. Ležel na ní mladý muž s rukou ve vodě. Byl mrtev. Prošťrelil si spánek.

Uchopil jsem řetěz, loď sebou trhla, z nepatrné, sotva viditelné rány vytékala krev a mozek.

Přítáhl jsem loď na podběří. Strážník čekal s notesem: »Jména?« »Zapiši, pod jednou podmínkou. Jména se nesmějí uveřejnit v novinách. Letos jsem byl už dvakrát v listech jako muž, ohrožený výstřely. Po prvé 19. března v Praze, v srpnu ve Štýrském Hradci jako důstojník jízdy na třetím vojenském cvičení. »Co tam tedy dáme?« ptal se chocholatý strážce pořádku.

»Ze mrtvolu dopravili na břeh neznámí plavci...«

Strážník nahlédl do legitimace sebevrahovy. Byl to — Jarkův kolega z fakulty.

A zase se jezdilo, od roku 1900 až do první světové války, za které loď »zmizela«, ale byla přes to poznána jako nekoupený majetek jednoho obyvatele naší »Poštovské« ulice...

Ježdili jsme s oběma páry vesel vysoko vztyčenými jako s plachtami, vítr se o ně opřel a loď ujížděla. Přicházel sem i Arnošt Procháčka, Jakub Arbes, Jiří Karásek, aby se účastnili mých vodních sensací. K řízení směru stačilo už jen naklonit loď na bok, plula bez jediného pohybu vesel. Znali jsme dno, koloběh hladiny i proud, jeho sílu, víry. Dříve se mi zdával největší patentní zámeček nepostačujícím; ukázalo se, že loď se nehne od břehu, uváží-li ji i stéb-lem rákosiny.

Brok, pokud se nejelo splavem, seděl jako hlídač na Kormě. Plave tyč? — Hup! a už se vracel s ní do lodi. Nosil je všechny paní Oudové, která mu vždy za palivo poděkovala. Ani se nezlobil, když Jiří Karásek ze Lvovic přivedl na yolu svého bernardýna Harryho. Pustil se ještě s břehu na vodu — když plul mezi Štřeleckým a Židovským ostrovem utopenec...

Pěstoval jsem s přáteli spartánskou výchovu. Kolik hodin vyžadovala práce duševní, tolik dostalo i tělo. Opalovali jsme se o dvacet let dříve, než to přišlo do módy. Za nízkého stavu vody se psalo a studovalo i na jezu. Zabráni do četby nebo do snění neslyšeli jsme v ptačím zpěvu a šumu ostrovních stromů, že přijíždí parník. Vydul vlny, zaplavily jez a osvěžily rozpálené tělo. Někdy ovšem odplavily i náčrtky básní nebo nějaké studie...

Vzít někoho po prvé na loď — bylo znamením přátelského citu. Tu se také přátelství skutečně zavírala. Koho jsem nevyzval, byl buď lhostejný anebo cizí. Ostrov i loď byly Atolem přátelství...

Chodívali jsme tehdy do několika literárních salonů. K básníku a polonofilu Františkovi Kvapilovi, k paní Lauermannové — (Felix Tever) —, k Dokupilům, k univ. profesorovi JUDr Eman. Tilschovi, kde nejednou vystoupil jako rozkošný konferencier dvorní rada univ. prof. dr Jaroslav Goll a hostitelkou byla Anna Marie Tilschová, a byl jsem pozván i do rodiny Mistra Aloise Jiráska, který se do smrti nedověděl o našich hříšcích, že jsme jezdili s dceruškami nejslavnějších spisovatelů splavem. Ne jednou, třeba pětkrát za sebou...

Mistrův byt vidím ve vzpomínkách ještě dnes. Poněkud tmavý jeho pokoj, pracovna s oknem do Resslervy ulice. Za ním první okna na Jiráskovo náměstí, u dnešní pamětní desky, hostinský salon s klavírem. Mistr historického románu přišel za námi jen na chvíli. Dnes vím, proč! Vita brevis- ars longa, pozná člověk po padesátce! Usměvavý, laskavá očka za silnými skly, narůžovělý ve tvářích, tiskl pravice, usedl, naslouchal.

Hanuš Jelínek, kterému jsme již v saloně paní Boženy Kvapilové říkali Anýš Želénk, vyslovující jméno tohoto polovičního Pařížana po francouzsku, monokl věčně na oku, s krátkou bradkou à la Napoleon Třetí, stál opřen u piana a zpíval jeden pařížský šanson za druhým. Snad tam jezdil jen za nimi, říkali

jsme žertem, kdyby nebyl navazoval užitečné známosti, nepřekládal a nepsal o nás do Mercure de France a nepobízel, aby i Francouzové si nás všímali.

Stáli jsme a seděli, bavili se o literárním našem i cizím světě, vtipkovali, umlouvali nové výlety se »Zahradou Mládí«, společností »Sedmi havranů« ze salonu Frt. Kvapila. (Psal jsem o ní ve Zvonu ve stati »Mládí Otakara Theera«, ročník XLI, č. 30—31, velkočíslo dne 9. 4. 1941, pg 418 sl.) V neděli jsme vidávali Mistra Aloise s úzkým kruhem přátel záhy po obědě vyrážet na delší výlety. Byl s ním vždy K. V. Rais a profesor Thomayer. Pan školní rada Alois Jirásek, o kterém se mezi námi vyprávělo, že mu Jan Otto vyplácí honorář ve zlatých dukátech (kolik vážil nový svázaný díl jeho Sebraných spisů, tolik prý dostal dukátů), nosíval již na podzim a ještě v předjaří vysokou beranici na hlavě a zasedával se svými přáteli v Zavřelově nádražní restauraci.

Na počátku léta zmizela celá rodina z Prahy. Někdy ani na loučení nebylo kdy. Jela do Hronova. Tu dcerušky okřívaly po studii na Umělecko-průmyslové škole a v ústavě ku vzdělání učitelek. Boženka malovala pěkné pohlednice i oleje, bylo poctou, když mi také někdy poslala vlastní obrázek na pohlednici. Praha osířela, a mnozí toužící básníci zajížděli inkognito také k Náchodu, bloudivali zasněně kolem jedné krásné a vlídné, nezapomenutelné chaloupky, s kopretinou v ústech, se vzpomínkou a touhou v srdci nesmělém a, ovšem! i s notesem a tužkou v ruce, připravenými na výlevy poraněného srdce...

Dvě mladší dcery ovšem nepadaly ještě tehdy v úvahu. Slečna Míla ještě nechodila do tanečních, Magdička byla děckem. Přece však si Hanuš Jelínek jednu líbeznou dcerušku Mistrovu vyzpíval: malířku s uměleckou duší — Boženku, a druzí — vyšli na prázdnou, ačkoli se z našich Sedmi havranů (JUDr Vilém Pospišil, vtipný veršovec, pozdější ředitel Městské pražské spořitelny a nakonec generální guvernér Národní banky ČSR, Richard Preiss, Albert Pražák, Otakar Theer, universitní profesor V. J. Šimák, malíři Boettinger a Šimon a já — nevadilo, že nás bylo někdy víc, někdy méně) i jiní oženili s dceruškami malířů a spisovatelů, když salony se rozrůstaly a počali jsme navštěvovat i salon Frt. Heritesa a do Zahrady mládí chodily i dcerušky malířů a učenců.

Z fakulty jsme běhali na loď a z lodi na přednášky nebo do Liter. a řečnického spolku Slavie, kde pravidelně zasedával Viktor Dyk, který sklídl úspěchy dvěma prvotinami, A porta inferi a Marnostmi. Ovšem, že i Viktor Dyk, přispěvatel Moderní Revue, kde jsem básnicky debutoval v březnu 1900, stal se pak pravidelným hostem literární yoly...

S Dykem mne sblížil šach ve »Slavii«, s Theerem šerm a Lumír, v šermírně jsme se poznali blíž s Martenem, Ot. Španielem, s výtvarníky nás spřátelily »Zlatý litr« (Arbesova společnost) a komise na záchranu Manesa 1901, a všechna ostatní přátelstva pečtila literatura a moje loď. Byla to krásná léta květinových kors, nočních regat s lampiony na palubě, Majales na Slovanském ostrově, prvních výstav v Královské oboře, největšího rozkvětu Národního divadla, sokolských sletů a rozkvětu moderní naší literatury - vše v době našeho mládí...

V mojí vlastní — a ještě ne zcela úplné — bibliografii, čítající do r. 1945 celkem 644 otištěné práce, má i rodina Mistra Aloise Jiráska několik čísel. Jest to dílo 87: báseň »Hře o d d a n...« s obrazem Frt. Šimona v almanachu »Zeleného mládí«, kostymního večera Umělecko-průmyslové školy (Žofín v únoru 1903), v jehož výboru byla Božena Jirásková; číslo 122: báseň »Barva věčn a mladí« s obrazy Jilovského v almanachu kostymního večera téže školy na Žofíně 15. ledna 1904 (s poznámkou »honorář 7 rak. kor. 40 hal.«);

a z dalších m. j. číslo 146: v cyklu básní »Šatečky bílé«, otištěných v Nedělních Listech, liter. příloze »Hlasu Národa« dne 3. 7. 1904 s poznámkou »Věnováno!« Báseň byla připsána nejmenované tehdy sl. Božence Jiráskové, která toho roku vedla průvod studentských »Majales« na sousedním ostrově žofinském. A to již dospívala i slečna Míla, se kterou jsem tančival na též ostrově a byl šťasten, že jsem si mohl zas pohovořit s roztomilou a skromňoučkou její matinkou, na kterou se hodily jímavé verše Nerudovy: »a kdyby byla snad svázána v uzlíčku, přec bych ji miloval...«

Slečna Míla dospěla v krasavici nejslovanštějšího ušlechtilého, dokonalého typu mladistvé Libuše, čekající na mistrovský štětec malířů...

AUGUSTIN NOVOTNÝ

pod národní správou

S LOUŽÍ V Á M I VA Š I M D Ě T E M

TOVÁRNA NA VÝROBU HŘEBENŮ Z TVRDÉ
GUMY, CELULOIDOVÉHO ZBOŽÍ A PŘED-
MĚTŮ Z UMĚLÝCH HMOT

PRAHA VIII, BALBÍNOVA 939

Ladislav Fiala:

Hronovské slavnosti jindy a nyní

Byly prosté a chudé jako celé Padolí před 125 lety, kdy na hronovské faře dožíval svůj život farář Zeidler, taktó náruživý ptáčník, jemuž Doubenus v čas tahu ptactva každý den donášel klece s volavými na čihadlo. To jen o poutu a posvěcení se Padolí zaskvělo slavnostní náladou. Pulpáni oblékli slavnostovské kabáty, jejich manželky nažehlené kroje a čepce a šlo se do kostela. Odpoledne spustila muzika na sále dřevěné Langrovy hospody »šoupavou« nebo maděru a kdo měl zdravé nohy, šel tancovat, nebo posedět při dobrém moku. Nechyběl rychtář Lelek, ani konšel Mityska, jindy stále povříšlem opásaný. Zábava bývala hlučná a veselá, někdy se neobešla bez pranice, která ovšem vždy nekončila jako tenkrát, když Černý Vacek s tváří, kolikrát sešivanou, který měl již dávno na slauné právo nabroušeno, vyhodil konšela Mitysku z prvního poschodí Langrovy hospody na hnůj.

Hronovské slavnosti byly vzácné, protože bývaly zřídka kdy. Snad ještě tak o velikonocích, když chodili »lítovačky« nebo o dožínkách. Zato o svátku svatého Jakuba bylo v celém Padolí pozdvižení, když Franta Švec z hronovské zvonice shazoval kozla a kdy lid ještě věřil v čarovnou moc svatojakubské kozlí krve. To bylo ovšem jen do příchodu faráře Havlovického na padolskou faru. Havlovický jako osvícený člověk a kněz bojoval proti pověrám a tak i slavnosti svatojakubské bylo odzvoněno.

Divadelně si tehdejší Hronov nestál o mnoho lépe: První divadelní představení uspořádal mladý Kalina ve staré škole. Byla to Štěpánkova hra »Berounské koláče« a měla značný úspěch, bohužel potom dlouhou dobu nesměli hronovští ochotníci na prkna primitivního jeviště, protože vrchní zámku náchodského Essenter, přísný a všemocný pán, zakázal ochotníkům divadlo hrát.

Na padolské dolehla bachovská moc a teprve rok 1848 zdvihl hronovským hlavy. Jak radostně se čtou vzpomínky na dobu před sto lety, jež nám v kronice »U nás« vylíčil slavný hronovský rodák Alois Jirásek. A další osudy rodného městečka, kraje i lidu vykreslil v knize »Z mých pamětí«. Tam se již více seznamujeme s hronovskými ochotníky a jejich divadelní činností, která během dalších let sílila, mohutněla, aby nakonec vyvrcholila v celostátních ochotnických slavnostech »Jiráskových Hronovů«.

Bohužel toho se již Mistr nedočkal. První »Jiráskův Hronov« a téměř všechny další až do okupace nebyly tak slavnostní, nehostily významné osobnosti literárního a politického světa. Je pravda, že přijel někdy některý ministr, později i dva, přijel i autor hry, právě na J. H. prováděné, ba přijel také redaktor, ale to bylo vše. V novinách zřídka objevil se delší článek nebo kritické zhodnocení některého představení. A tak veškeré kritiky od prvního provedení »Gera« jako celostátního představení i představení jednotlivých souborů psal redaktor Čs. divadla Ing. Sommer-Rydvan.

Tenkrát neúčinkovalo mnoho ochotnických souborů, nebylo tolik slávy a vítání, ani nejezdilo takové množství jednotlivců do Hronova. Největší kolektiv tvořili členové celostátního souboru, jichž se sjelo z různých míst republiky také až 120. Byl to různorodý soubor, členové se navzájem poznávali až při zkouškách a přece společně vytvořili hodnotná představení. Vedla je k tomu společná láska k divadlu a ta se přenesla i mimo zdi divadelní budovy.

Večer co večer po zkouškách zasedli členové souboru do některé hospůdky, dali se do zpěvu nebo do společenské hry a bylo kupodivu, co různých her se u nás pěstovalo. V malém prostředí se lidé mezi sebou lépe poznávali, navazovali přátelství a rok od roku přátel přibývalo, jak noví návštěvníci nebo účinkující do Hronova přijížděli.

V tu dobu hlavním pořadatelem improvizovaných večírků byl veliký přítel ochotnictva Jindra Freiwald. Kde se objevil, rozjasnil se tváře přítomných a písnička stihala písničku. Ing. Freiwald byl neunavný a vydržel i týden večer co večer udržovat společnost v dobré náladě. Učil nás písničkářem vlastní skladby a tak vznikla i hronovská ochotnická hymna »Ze ta naše láska není žádný špás, sejdem se za rok zas a zas«.

O naše tělesné blaho starali se hronovští Zejdlové. Bývalo tehdy všeho dost a kuchyň u Zítků ve Slavii, u Habrů v Sokole, v Radnici nebo U modré hvězdy vždy výborná.

Po r. 1938 stával se Jiráskův Hronov ještě vyhledávanějším. Počet návštěvníků stoupal a až do zákazu v roce 1942 sjížděly se výpravy i s doprovodem představitelů obcí, okresů i krajů. Tento chvályhodný zvyk se udržel i po revoluci a Jiráskovy Hronovy zaleskly se v plné slávě, když ministři, poslanci a zástupci národních výborů se každého následujícího roku podíleli na oslavách.

Dnes již slavnosti hronovské nejsou jen místní nebo krajeovou záležitostí, z nepatrných začátků vytvořila láska a obětavost ochotnická tradiční Jiráskovy Hronovy, které jsou velikým přínosem kulturního dění celého národa, uznávané nejen naší žurnalistikou, ale i vládními činiteli.

Divadelní a filmová líčidla
přípravky k líčení
» M O K U «
MARIE MOTTLOVÁ
Praha XVI - Smíchov
Vltavská 28 - Tel. 459-07

Divadelní nakladatelství
a knihkupectví
MARIE ŠVEJDOVÉ
dr. F. Švejdy
v nár. správě Umění lidu
Praha I, Celetná 25
Úř. Pap. 34.863 Tel. 646-72
opatří a dodá ochotně každou knihu pro divadlo nebo o divadle, která je na knihkupeckém trhu. Sloužíme našemu ochotnictvu rádi, ochotně, přeane, pohotově.

RAZÍTKA - NÁLEPKY
Kubias
PRAHA - SPÁLENÁ 30

DIVADELNÍ HRY žádejte
v divadelním knihkupectví a nakladatelství
M. KNAPP V PRAZE X,
Sokolovská 50 — Telefon 220-23
ZALOŽENO r. 1866 Seznamy zdarma

DOPORUČUJEME FIRMU

Antonín VLACH

SKLENÁŘ

rámování obrazů

H R O N O V č. 4 7 4

Telefon 206

Vlečné a potahové vozy
na pneumatikách vyrábí fa

FRANTIŠEK VÍTEK

kovář a podkovář

V HRONOVĚ

Josef Kolman

stavební a galanterní
klempířství

Hronov n. M.

MECHANICKÁ
TKALCOVNA

J. Lid

VELKÝ DŘEVÍČ

Technická kancelář

Podnikatelství staveb

ARCHITEKT

Vojtěch Forman

H R O N O V

- STAVBY
- ADAPTACE
- ŽELEZOBETON

OBCHOD
ZBOŽÍM
KOLONIÁLNÍM

**JOSEF
HEJZLAR**

HRONOV č. 116

JAROMÍR
NĚMEČEK

TKALCOVNA

HRONOV

Výroba veškerého
pleteného zboží

Vojtěch Vít

Hronov
Jungmannova 277
Tel. 128

PEKAŘSTVÍ

KAREL SEMERÁK

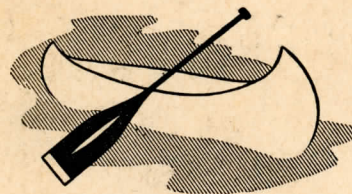
H R O N O V

Dramatická díla Al. Jiráska, Jar. Vrchlického, Al. a
Vil. Mrštíků, V. Štecha, Gabr. Preissové, Fr. Ad. Šu-
berta, Jos. Štolby a všech ostatních významných čes-
kých dramatiků dodá obratem

DIVADELNÍ NAKLADATELSTVÍ A KNIHKUPECTVÍ

OTAKAR RŮŽIČKA

PRAHA II, KARLOVO NÁM. 30 - Tel. 280-07, 749-63

Lodě Nautix

odborné dílny pro stavbu
všech sportovních lodí

Jaroslav Benda

PRAHA-PODOLÍ,
Přemyslova 74 - Tel. 918-70

JOS. NAJMAN

JIŘÍ KAIGER

vyrábí úsporné sporáky a
stáložární kamna

zn. „RAPID“

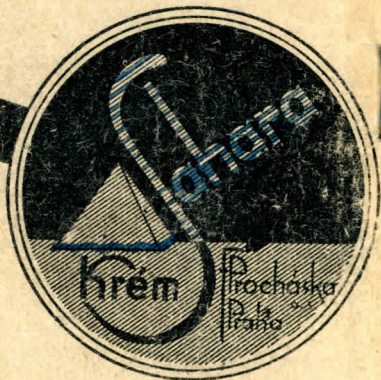
PRAHA XVII.,
Třebízského 339

PŮJČOVNA DIVADELNÍCH A MAŠKAR-
NÍCH OBLEKŮ A NÁRODNÍCH KROJŮ

Marie Lovdková

PRAHA XI, GRÉGROVA 16 - Tel. 519-26

Zvukové efekty pro divadla

DODÁME NA DESKÁCH
PŘESNĚ DLE VAŠEHO PŘÁNÍ
PODROBNÉ INFORMACE
VÁM RÁDI SDĚLÍME
NAPIŠTE NÁM NA ADRESU:

AR Studio
PRAHA II, LUCERNA